

DACIA

Anul I, Numărul 2

BUCUREȘTI, 1 MAI 1941

APARE DE DOUA ORI PE LUNA

EXEMPLARUL: 10 LEI

SPAȚIUL VITAL ROMÂNESC

În tinerețe am ostenit, în Ardeal, la revista «Luceafărul», care simboliza atunci un ideal ce ni se părea sideral: Unirea tuturor Românilor într-o singură organizație de stat. Cu spada cuvântului sfărâmam granițele ce despărțeau trupul neamului nostru, ascultând de îndemnul: «Îndrăzniți! Eu am biruit lumea!» Și cu ajutorul lui Dumnezeu, al vredniciei și vitejiei oștășești am izbutit să înfăptuim visul cărturarilor, să reînviem vechea Dacie. Am trăit în ea mai bine de două decenii și credeam că e pentru vecinicie întemeiată. Urmașilor le lăsam sarcina mai ușoară să o consolideze, să o apere, și să ispitească zărilor de peste frontiere, spre a încerca desăvârșirea celor începute de generația Unirii.

Un destin hain, înfrățit cu slăbiciunea cărmuitorilor, ne-au întors din drum, ne-au stîrbit hotărțile firești și au lăsat milioane de consăngeni să gemă din nou sub jugul stăpîniților străine. Cum nu putem trăda pe frații năpăstuiți și momintele părinților și străbunilor, lăsându-le să fie pîngărite de năvălitori, trebuie din nou să ne încordăm energiile pentru a-i mântui din robie. Redobîndirea celor pierdute ne cere să golim iar potirul suferințelor și al jertfelor de sânge.

De aceea, la bătrînețe, iată m'am înrolat voluntar în ceata scriitorilor tineri, hotărîți să lupte sub faldurile revistei «Dacia», ce îmbrățișează panromanismul și spațiul vital al neamului nostru. Deastădată nu milităm pentru un vis, ca la «Luceafărul», ci pentru realități trăite, pe care n'am fost vrednici să le păstrăm. «Dacia» reprezintă primul spiritului autohton, al dreptului nostru istoric de a trăi pe acest pământ, pe care-l stăpînim, în continuitate neîntreruptă, din generație în generație și din veac în veac. Rădăcinile existenței noastre sufletești și trupești sunt adînc înfipte în această patrie moștenită din vremuri ce se pierd în negura trecutului. Strămoșii Daci și țara lor sunt citorii ființei noastre etnice. Cuceritorii romani și cei ce-au venit pe urmă sunt straturii suprapuse pe temelile autohtone ale Dacilor. De aceea, noi cei de azi, loviți de nedreptăți, ingenușiem, spre reculegere, pe țărâna sub care dorm oamenii vechi, ca din tăria și vitejia lor să împrumutăm fulgerul furtunilor și cremenea trînzetelor în lupta ce ne așteaptă.

Mai demult, la «Luceafărul», ne bucuram de libertatea gândirii și a scrierii. Opreliștele, câte erau, le înfrîngem cu îndrăzneală și nu ne păsăm de sancțiunile și închisorile stăpînirii străine, pe care voiam să o dărîmăm.

Azi, sub cărmuirea românească, ca să ne propovăduim credințele, trebuie să recurgem la ocoluri și să invocăm mărturia ce ni se impun de împrejurări, fără să împărtășim concepția autoritară despre lume, ce urmărește un conformism universal, din care rezultă o uniformitate obligatorie de cugetare și de viață.

Linia de conduită a acestei publicații e cea națională și are în vedere întregirea hotărților vechi, înlăuntrul cărora se întinde, din antichitate, spațiul vital al neamului românesc, deși forța lui biologică a risipit revărsări masive și dincolo de miezurile fixate de tratate. Revendicarea acestui spațiu vital constituie singura politică externă a României de azi. Oricine ne va întinde o mână de ajutor pentru realizarea ei îl vom îmbrățișa ca pe un prieten,

REGE DAC
Muscul Laterano, Roma

iar cei ce se vor pune deacurmezișul aspirațiilor noastre îndreptățite nu vor putea fi socotiți decât ca vrăjmași.

În cadrele spațiului nostru vital, va trebui să așezăm temelile de organizare ale unui nou Stat al națiunii române. Menținem termenul de *națiune*, dîndu-i înțelesul ardelenesc, întrebuițat de înaintași, și nu cel cuprins în Constituția din 1923, care confera drepturi Românilor «fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie». În Ardeal nu făceau parte din națiunea română decât cei ce erau de aceeași origine etnică și vorbeau aceeași limbă. Democrația națională din Ardeal era pur românească. Noul Stat național, constituit între hotărțile lui firești, va fi locuit numai de Români. Curățirea țării de elementele alogene e o problemă tehnică asupra căreia nu ne putem opri, fiindcă ea presupune schimburi și mutații de populație, adică operațiuni complicate și de durată. Concentrarea Românilor risipiți peste frontierele vechi și emigrați în alte continente, pentru a umple golurile rămase libere, e cel dintâi capitol de politică internă pentru România viitoare. Numai un Stat național, organizat pe aceste baze, poate da României un nou avânt și poate asigura geniului autohton puterea de creație.

Să ne fie îngăduit a comenta câteva puncte din programul național-socialist, redactat în Februarie 1920, pentru a sprijini cauza dreptății noastre și pentru a completa organizația de stat, în spațiul vital românesc, cu norme în spiritul vremii.

În cel dintâi punct, programul Führerului cere ca toți Germanii să se întrunească într-o singură Germanie-Mare. Acest punct, întregit cu altul, în care se cer țări și pămînturi, pentru a hrăni poporul german și pentru a plasa excedentul de populație, preconizează o politică imperialistă.

Führerul, în cartea sa «Mein Kampf», caută să justifice necesitatea acestei expansiuni teritoriale a poporului german. «Numai un spațiu îndestulător pe

acest pământ asigură unui popor libertatea existenței». «Pentru Germania, singura posibilitate de a duce cu succes o politică teritorială sănătoasă rezidă în dobîndirea de pămînturi noi chiar în Europa». — «Dacă în adevăr este loc pe acest pământ pentru viața tuturor, atunci să ni se dea și nouă solul de care avem nevoie ca să trăim. Că n'are s'o facă nimeni de bună voie, nu mai încapem în doială. Dar atunci intervine dreptul fiecăruia de a lupta pentru existența lui, — și ceea ce se refuză de bună voie, trebuie să se ia cu pumnul».

Citatele sunt suficiente pentru a vedea concepția politică a Führerului și pentru a înțelege realizările din cursul războiului actual. Dar tot Führerul, într-o declarație a sa, la Breslau, în Martie 1936, spunea: «Una din bazele cele mai elementare ale relațiilor dintre popoare este de a lăsa pe fiecare să trăiască așa cum înțelege el».

Noi Români, nu cerem decât să ni se dea și nouă solul de care avem nevoie ca să trăim și să fim lăsați să ne orînduim viața așa cum înțelegem noi. Nu râvnim la teritoriile altora, deși am avea dreptul, în temeiul tradiției răsăritene, să inaugurăm o politică imperială. Greșala neamului nostru a fost, că a stat mereu în defensivă, din cauza disensiunilor și rivalităților lăuntrice, și că a lăsat să se pripăsească pe pămîntul țării stoluri de venetici din toate colțurile lumii, cari i-au stors vlagă și i-au ținut în șerbie.

Concepția germană de cuceriri se întemeiază pe inegalitatea raselor, după care popoarele tari de rasă superioară, creatoare de civilizații, se deosebesc de cele slabe și inferioare, condamnate pieirii. Această teorie ariană nu ni se poate aplica nouă, deoarece pe pămîntul Daciei înflorea o civilizație superioară, creată tot de rasa ariană, pe când barbarii din miază-noapte trăiau o viață primitivă. Iar cultura poporului nostru, din cuprinsul aceluiaș pământ dacic, e superioară multor popoare ce se cred chemate să stăpînească lumea. Pe

urmă, cum spune un învățat: «Kolonizările cele mai mari din viața omenirii nu le-au împlinit în chip exclusiv Statele cele mai întinse și popoarele cele mai numeroase».

În alte puncte, programul național-socialist precizează, că nu poate fi cetățean al Reichului decât cel ce este de sânge german. Numai cetățeanul are dreptul să decidă asupra conducerii afacerilor Statului și asupra legilor lui. Cel ce nu e cetățean e oaspete în Germania și trebuie să se supună legilor ce privesc pe străini. Când Statul nu poate procura mijloacele de existență cetățenilor, streinii trebuie să fie expulzați din Reich.

În spațiul vital românesc și în organizația noului Stat al națiunii, aceste norme, valabile și posibile în Germania, trebuie să fie admise ca valabile și posibile și în România. S'a dovedit cu prisosință, că minoritățile din cuprinsul țării noastre constituie o primejdie permanentă pentru consolidarea și chiar pentru existența Statului național. Conferința de pace din 1919 ne-a impus numai nouă un tratat special cu privire la minoritățile etnice, fără ca minoritățile românești, rămase sub stăpîniri străine, să se bucure de un tratament similar. De aceea în viitoarea organizație a Statului național niciun grup etnic, strein de neamul nostru, nu poate fi investit cu privilegii și nu poate să se bucure de drepturi cetățenești.

În noul Stat al națiunii române, în cuprinsul spațiului ei vital, vor trebui să se introducă și alte reforme radicale, de ordin social și economic, în special privitoare la țărînimă și la muncitorime. Dacă temelia pe care se reazămă neamul nostru e țărînimă, atunci ea trebuie să fie ocrotită și să i se creeze condițiuni prielnice pentru a ajunge la o bunăstare înfloritoare.

O țară cu un potențial demografic rural, cum e a noastră, trebuie să se mai îngrijească de plasarea suprapopulației sătești în industrii raționalizate. Un neam fără industrii și fără mașini e prada celor puternici. În industrii

muncitorimea va participa la beneficiile capitalului în proporția diverselor categorii de prestațiuni. Capitalul urmează să fie pus în serviciul națiunii, nu invers.

Deoarece nu mai e posibilă o întoarcere la economia mondială, în care relațiunile de schimb ale bunurilor dintre economiile naționale erau reglementate de liberul joc al cererii și al ofertei, astăzi se proiectează spații economice regionale întinse, cu scopul de a organiza diferitele economii naționale în vederea unei colaborări străine. România, cu întreg Sud-Estul european, cade în spațiul economic condus de Germania, după proiectele oficiale din ultimii ani ale Berlinului. Ministrul Economic și Băncii Reichului, Dr. Walther Funk, în lucrarea sa «Wirtschaftliche Neuordnung Europas» stabilește planul de organizare al economiei germane și europene după încetarea războiului. El prevede încheierea unor convențiuni economice pe termen lung; cursuri stabile pentru monetele naționale, cu menținerea sistemului clearing; specializarea muncii pentru a obține un maximum de producție și, în fine, solidaritatea Statelor ce vor intra în spațiile economice proiectate. Ministrul Economiei germane nu uită să spună, că «economia de pace ce va veni trebuie să garanteze Imperiului Mării Germanii un maximum de siguranță economică, iar națiunii germane un consum maxim de bunuri pentru ridicarea binecîstării».

Sistemul blocului economic, cu asigurarea independenței politice, ar putea fi admis, la nevoie, ca util, cu o singură condiție fundamentală: Să se rezolve, în prealabil, problema măsurării valorilor ce se schimbă între părțile componente sau, cu alte cuvinte, să se stabilească criteriile *prețului*.

În cadrele spațiului vital românesc mai trebuie rezolvată problema naționalizării capitalului, pe care până acum națiunea română nu a reușit să o soluționeze. Ea nu se va putea face nici în viitor, decât cu sprijinul larg al Statului și cu măsuri severe de apărare a patrimoniului public. Regimul de jaf din trecut trebuie să înceteze și colaborarea cu capitalul străin reglementată în așa fel, ca Românii să dețină majoritatea în toate întreprinderile.

Deși nu ne poate fi indiferentă doctrina juridică pe care se va rezima noua organizare a României, în cuprinsul vechii Daciei, totuși credem că ea nu poate fi nici o statocrație fascistă și nici o etnocrație național-socialistă. Noi trebuie să ținem seama de tradiție și să clădim construcția Statului, conferind toate drepturile națiunii române, în înțelesul ce l-am precizat. Orice organizație de stat e bună, dacă reușește să apere interesele norodului și dacă-i asigură bunăstarea și propășirea.

Am schițat, într-o expunere condensată, ținuta acestei reviste, arătând țelurile precise ce le urmărește în problemele fundamentale ale neamului.

În aceste vremuri de prefaceri ale continentului și ale lumii întregi, am dori să se grupeze în jurul publicației noastre elita gândirii românești din toate ramurile de activitate intelectuală, pentru a apăra, cu forțe unite, spațiul vital românesc și drepturile neamului nostru asupra pămîntului dacic.

E o datorie elementară atât pentru cei tineri cât și pentru cei bătrîni.

Octavian C. TÂSLĂUANU

NORME ȘI REFLEXE FRANCEZE

de BASIL MUNTEANU

Imensa și seculara popularitate a literaturii franceze, originală și tradusă, în țara noastră, a avut numeroase consecințe, unele binefăcătoare, altele îndolnice. Una din aceste consecințe este prejudecata ușurinții. Cartea franceză a devenit așa de familiară publicului nostru, încât calitatea ei de lucru străin se estompează și aproape dispăre. Trecerea de la o pagină românească la o pagină franceză nu mai implică la noi acel exercițiu paradoxal de greu pe care-l presupune orice transpunere sufletească similară. Această trecere se întâmplă fără durere, fără efort, ca și cum am înainta pe același teren, ca și cum am trece peste drum, la vecin. Ea nu ridică nici o problemă de adaptare a ochiului, nu provoacă nici un proces de reacțiune, de asimilare sau de rezistență. Sentimentul că descoperim o lume nouă, că pătrundem într-un univers cu alte dimensiuni, lipsește cititorului român de literatură franceză. Cititorul român nu încearcă senzația sguđuitoare a unei schimbări de registru sufletec, nici pe aceea că a pășit pe alt plan de viață, că respiră alt aer, că s'a inserat într-o nouă ordine de lucruri, cu alte determinante și alte scopuri. Cititorul român privește literatura franceză de pe propriul său plan, fără mirare, fără revoltă, fără pasiune. În aparență, acordul dintre el și viziunea franceză se face automat și obligator.

Huzie de două ori dăunătoare: dăunătoare propriei noastre personalități naționale; dăunătoare facultății noastre intelectuale, pe care o îmbogățim — adică o sărăcim — cu noțiuni debile sau false.

Intr'adevăr, rodul firei al oricărei lecturi străine e dublu. Citind literatura străină, ne examinăm și ne verificăm pe noi înșine, precizăm și definim propriile noastre poziții. Vom face deci o lectură atentă și critică, o lectură comparată, mereu raportată la realitățile noastre sufletești și locale. Numai astfel o lectură străină devine un exercițiu eficace și rodnic, deci un exercițiu necesar. În fapt însă, vechea noastră obișnuință a lucrului francez ne-a blazat și ne-a tocit organul de percepție.

Același rezultat nul sau negativ pentru inteligența noastră, pe care, în specie, o mobilăm cu noțiunea unei literaturi franceze nediferențiate, ușor de apropiat, situată pe un teren presupus cunoscut nou și unde ne este permis să umblăm fără prudență.

În rândurile care urmează, pretindem că lucrurile se petrec cu totul altfel și vrem să depărtăm literatura franceză de ochii noștri blazați sau somnoroși, s'o așezăm la depărtarea și în perspectivele ei naturale, să aflăm câteva din diferențele ei specifice și să-i restituim astfel armatura ascunsă.

Claritate... Eleganță... Vivacitate... Tot atâtea caracteristici evidente ale literaturii franceze în general, așa cum fiecare cititor neprevenit i le atribuie din capul locului. Se adaugă epitetul ca «spiritual», «fin», etc. Toate aceste noțiuni sunt juste, dar superficiale și fără imediată semnificație literară. Ele revelează un simptom, nu o realitate. Să încercăm a le substitui noțiuni mai apropiate de această realitate.

Am definit altundeva ¹⁾ ceea ce mi se pare cheia literaturii franceze: dualismul raționalist. Despre sensul raționalist al literaturii franceze s'a mai scris, dar nu cred să se fi scris pagini decizive. În orice caz, e sigur că întreaga desfășurare modernă a acestei literaturi este manifestarea unui raționalism intuitiv cu nuanță idealistă, așa cum a fost captat și codificat de către Descartes. Există, într'adevăr, alături de celebra «rațiune» franceză, unanim admisă, o «intuiție» franceză și un «idealism» francez despre care nu se vorbește mai niciodată și care totuși nuanțează și întregesc «rațiunea». Raționalismul francez nu devine «logică» decât la a doua mișcare. Prima lui operație este intuitivă: cu o iuteală vertiginosă și o hotărâre exemplară, el desprinde din haosul experienței noastre ce i se par esențiale și care vor forma cadrul viziunii sale. Cu acest material de intuiție, raționalismul francez va clădi, riguros și arhitectural, o lume conformă unui plan proiectat de propria-i personalitate.

Va clădi o lume dualistă, în care intuiția obiectivă și proiecția subiectivă

vă rămân perfect distincte. Nici o confuzie panteistă, nici o contopire monistă. În nici o altă literatură nu se poate vorbi cu atâta dreptate de «atitudinea» scriitorului față de obiectul său.

Acest dualism, verificabil la fiecare pas, de la Descartes până la Valéry, produce o consecință capitală: sensul lucid și precis al limbii. Demarcația inițială dintre subiect și obiect dă naștere unui mare număr de alte demarcații, care desemnează, la toate înălțimile și pe toate planurile — psihologie, moral, social, estetic, lingvistic — o serie incalculabilă de îngrădiri, de compartimente, de convenții, de norme, de reguli, de categorii.

Priviți societatea franceză modernă. La fiecare nouă etapă, ea încearcă să se conformeze unui «tip» ideal, construit din aspirațiile sale obscure, captate și modelate de gânditori și de scriitori. Iată «le preud homme» al lui Charron, strămoșul de prin 1600 al vestitului «honnête homme», pe care o jumătate de veac îl va modela, îl va desăvârși, îl va impune, de la Nicolas Faret (1630) până la Méré, până la Molière, Boileau, La Bruyère. În jurul anului 1700, răsturnare de valori în toate domeniile. Idealul social se modifică și el. «L'honnête homme» e detronat de către «le philosophe», expresia unui veac de sărăcuție experimentală, de foarte pozitive și naive ambiții demiurgice. Dar același secol savant va încerca să plângă. Va plânge lacrimile sentimentale și secrete de grije ale unei «âme sensible» care n'a aflat încă drumul isvoarelor vii ale sensibilității lirice și pentru care mașinăria preromantică a mormintelor, a ruinelor, a nopților, a anotimpurilor, funcționează cu intolerabile stridențe. Paralel cu timpul «âme sensible» și înrudit cu el, se înfiripează tipul «le bourgeois», care va triumfa cu marea Revoluție, se va îngrășa sub Louis-Philippe și va muri de congestie sau de diabet în zilele toarne în tiparul lor rigid fără să însoare.

În umbra acestor tipuri sociale care tind la generalizare, se dezvoltă și înfloresc tipuri mai modeste, cu extensie limitată, reprezentând interese de clasă, de corporație sau de ideologie. Ce altceva era «le courtisan» sub vechiul regim, «le sans-culotte» și «le merveilleux» sub Revoluție și Direcțorie, «le bohème» pe la 1850, «le républicain», «le radical» și mai ales «le laïc» de după Comună, în fine «le syndicaliste» sau «le militant», produ-

sele unui socialism ale cărui isprăvi le-am putut admira până în anii din urmă?

Toate aceste perseverente încercări de tipizare a omului și de codificare a statutului său uman și social trădează invincibila tendință franceză de a cristaliza viața în alveolele unor categorii cu pretenții, mereu desmișcate, la eternitate. Dar ele trădează și nevoia latentă a unui idealism care impune omului francez voința de a realiza o idee superioară individualului și de a se conforma acestei idei normative.

Privită sub specia acestui idealism tipic, literatura franceză e revelatoare. Ea, și cu deosebire literatura moralistilor, și-a propus totdeauna, din instinct, să descopere și să modeleze tipul uman și social al epocii, sau cel puțin să-l incarneze, să-l difuzeze, să cânte, să plângă, să rădă, să demonstreze spre maxima lui satisfacție. Exemple? Ele sunt nenumărate. Vom aminti numai că, de la Pascal la La Bruyère, prin Molière și Boileau, literatura clasică răspândește în mii de exemplare portretul adevăratului suveran al vremii, care era mai puțin Louis XIV decât «l'honnête homme».

Alături de «tipurile» umane mișună normele morale și ideile-limită. În general, clasicismul francez se conformează acelor riguroase prescripțiuni de conduită care se numeau «les bienséances». Consecințele sunt deseori extravagante, iar pentru străinii puțin familiarizați cu sensurile franceze, de neînțeles. În 1640, după reprezentarea tragediei Cinna, Guez de Balzac, epistolerul, adresează lui Corneille acest elogiu, pe care un amator modern de culoare locală l-ar socoti ofensător: «Vous nous faites voir Rome tout ce qu'elle peut être à Paris... Vous êtes le vrai et fidèle interprète de son esprit... Je dis plus, vous êtes souvent son pédagogue et Pavertisiez de la bienséance quand elle ne s'en souvient pas». Iată dar pe Corneille reformând retrospectiv Roma, în numele unor legi care, fiind franceze, deveneau fixe, imutabile, eterne.

Același limbă în estetică. Regulile, celebrele reguli clasice, pe care străinii le socotesc astăzi drept simple ciudățenii arhaice, nu erau decât aspectul literar al codului uman de «bienséances»: ele erau politeța literaturii. Pregătite de Renașterea italiană pe baze aristotelice, ele nu-și vor dovedi rodnicia decât în literatura franceză. Sin-

gură această literatură va izbucni să se toarne în tiparul lor rigid fără să piardă nimic din vitalitatea ei estetică. Dimpotrivă: pentru cine cunoaște tribulațiile literaturii preclasică din prima jumătate a veacului, cu timidele ei încercări de pitoresc și de liberare, cu naivele ei deslănțuiri de forțe care nu cereau decât să înflorească înlănțuite, regularitatea clasică apare, nu ca o silnică și artificială construcție logică, ci ca expresia într-o cântă spontană a unui raționalism instinctiv, intuitiv și idealist. Adică a însăși ființei franceze. De aici, în cadrul celor mai riguroase îngrădiri, suverana libertate a creatorului Fedrei.

Se crede în deobște că Victor Hugo a dat lovitură de grație acestor convențiuni aparent fragile. Da, în măsura în care ele reprezentau un simplu ideal de școală. Dar ele reprezentau mult mai mult decât atât! Ele reprezentau o modalitate de viață spirituală. Ele întrupau instinctul și sentimentul necesității, inerent ființei franceze. Iar acestei necesități, sub o formă sau alta, nici un scriitor francez demn de acest nume, începând cu însuși Victor Hugo, nici o individualitate și nici o instituție franceză în manifestările lor curente, nu s'au sustras până astăzi. Paul Claudel constată undeva (*Positions et Propositions*, I, 1928, p. 19) că Franzeul are oroare de hazard, de accidental, de neprevăzut; că el simte nevoia să se justifice la fiecare pas față de sine însuși și față de vecinii săi, ca și cum ar fi chemat să răspundă pentru miraj ce greșală infamantă. Dar acest sentiment al unei permanente stări de responsabilitate, acest inviolabil imperativ al necesității nu este altceva decât matca generatoare a atâtor convențiuni, categorii și norme care zăgăzuiesc scrisul și inspirația franceză de totdeauna, care îngrădesc și în același timp valorifică libertatea și individualismul francez.

Intru cât privește poezia, s'ar putea dovedi că versul liber, în ciuda realizărilor pe care le-a permis, nu exprimă spontan ființa franceză. Versificația severă și luminoasă a lui Paul Valéry e mult mai semnificativă decât versetul liric al lui Paul Claudel, care încearcă o așa de curioasă descătușare formală a unui fond riguros catolic și francez, și care rămâne oricum tributul unei limbi profund formale și formative.

De altminteri, până și cei mai re-

centi teoreticieni ai poeziei nu înțeleg poemul decât în cadrul tradiționalei regularități. Pentru Thierry Maulnier (*Introduction à la poésie française*, 1939, p. 31) «regularitatea poemului este singurul mijloc de care dispune poetul pentru a da neprevăzutului caracterul necesității...». Literatura franceză n'a admis niciodată deslănțuirile fortuite, neratificate de rațiune, neverificate prin context. Miracolul artei franceze stă tocmai în exacta coincidență dintre invențiune și tiparul pregătit de totdeauna s'o primească, s'o verifice și s'o promoveze: fenomen «necesar» și dualist pe care nici o altă literatură modernă nu ni-l oferă.

Această literatură definită și categorică nu poate fi decât o literatură strict umană. Efluvii metafizice și mistice nu se infiltrează în celulele ei ermetice închise. Căile infinitului psihic sau fizic n'o ispitesc. N'o ispitesc nici degradările insensibile și pierderile finale în vag, în incensurabil, în nedefinit. Germinațiile obscure, demersurile întortochiate ale sentimentului și ale gândului, procesele ascunse și aproape oculte ale subconștientului, nu i se par un material demn de elaborare literară. Literatura franceză e o literatură de procese majore, ajunse la maturitate, o literatură de lumini și de eminențe. Pascal expune cele mai adânci mistere la lumina solară a rațiunii și le tratează cu o geometrică precizie. Iar «vagul poetic» al lui Chateaubriand, văzut și admirat din exterior, e despuat de atribuțiile și virtuțile lui misterioase, tocmai fiindcă a fost identificat și definit cu perfectă luciditate. Astfel, umană prin excelență, literatura franceză aruncă dincolo de limitele lucidității sale orice solicitare metafizică, inefabilă sau pur și simplu obscură.

Alte limite o vor despărți de pitorescul naturii. Delicioasele decoruri marine și păduratece construite de Chateaubriand, răman decoruri. La Chateaubriand, natura exuberantă de pe malurile fluviului Meschacé se ordonează și se orhestrează artistic. În sălbătăciunea silvei americane, artistul intervine cu vigoare, dispunând planurile, ajustând tonurile și introducând pretutindeni categoriile franceze. Cu mai mult sau mai puțin discreție, așa procedează orice paisagist literar francez.

Astfel, nu omul pierdut în infinit, nici omul pierdut în natură, va fi eroul literaturii franceze. Acest erou va fi omul în sine, considerat în interesele și reacțiunile lui primordiale, adică morale și sociale. Omul francez nu e în funcția realităților obscure sau masive care-l depășesc, îl strivesc sau îl manevrează. El se sustrage acestor forțe prin vigoarea rezistenței sale voluntare, prin luciditatea sa și mai ales prin sentimentul său de responsabilitate.

Intr'adevăr, întreaga literatură franceză, de la marii tragici până la ultimii romancieri, e populată de oameni care disting binele de rău și care, prin această luciditate, își cunosc vina și își recunosc implicit responsabilitatea. Vina tragică a eroului francez este rareori vina naturii orbe și corupte, așa cum voiau Janseniștii. Ea este vina lucidă a unui om dăruit totdeauna cu acea jumătate de grație jetuită (grația suficientă) care-i permite să-și cunoască păcatul, dar nu-i dă puterea să-l învingă. Așa este vina eroilor cornelieni. Iar la Racine, unde fatalitatea naturii corupte se deslănțuie fără rezistență, așa cum înțelegeau dascălii săi janseniști, întreg acest proces al căderii se petrece în lumina crudă a unei rațiuni de astădată debilă și pasivă.

Ființă morală, omul francez este în același timp o ființă socială. Nu insistăm aici asupra acestei curioase simbioze, plină de consecințe remarcabile, a sociabilității și individualismului francez: e o problemă care trebuie tratată atent. Vom afirma numai că literatura franceză și eroul ei uman, sunt încărcate de note, de reflexe și de reacțiuni sociale, așa cum se cuvine celei unui puțin «solitare» dintre literaturi.

Dualism — limite — categorii — necesitate — unanimism, tot atâtea noțiuni care se determină reciproc și alcătuiesc personalitatea celei mai riguroase dintre literaturile moderne. Credem că, așezată în această lumină, literatura franceză capătă sensul ei adânc, care-i permite să se facă înțeleasă și citită cu eficacitate.

DINCOLO DE ALBELE VĂI

Dincolo de albele văi în sfâșiața Câmpie
Cuprins între dealuri de holde aurii
Un sat întălnesti, călătorule.
Stă singur nopti, zile dearândul
Cu pânzele jalei pe față.
Nimica nu-l scoate din aspra-i durere.
Pădurea bătrână-i alături
Ci-o vorbă nu spune Crăiasca.
Și drumul sosește măhnit
Dar nimeni nu'ntreabă: «de unde
Vii, drumule fără hodie?»
«Ce vânt te aduce?» sau: «unde
Pleca-vei acum pe'ntunec?
Rămâi printre noi că e seară!»
În calde tipare străvechi,
Ascunse sub streșini de pac,
Singure'n fundul grădinii
Sau aplecate pe poartă.
Căsuțe umile ascultă.
Vai, parcă le-a prins un vânt de'mpietrire
În jocul de cete de-aliudată.
Lung ziua la ele se uită.
Din crucea amiezii pogoară
Și noaptea le varsă pe frunte

Liniolu de albă tăcere.
Și zorile'ncet se ridică,
Rotire de crug fără capăt.
Ci ele rămân de veghere,
Se uită lung peste coline
Și-așteaptă, așteaptă.
Și zilele trec după olaltă
Purtând ale nopților negre
Și strălucitoare sicrie pe umeri.
Cu bărbile'n piept lângă mese
Bătrânii din neamul lui Gelu
S'așează la cină, iar gândul
Se duce de-acasă departe.

O, sfinte cămine, zadarnic, zadarnic
În noaptea de acumă mă scol peste câmpuri
Cu o mic de vultură pornind către voi,
Pierdute îmi sunteți voi mie.
Dar alte vâstare vor da din stejarul de aur
Și ele simți-vor în freacăntul tânăr
Umbrelor voastre călcând pe nouile drumuri.
Atunci din morminte 'nvia-vor pribegii:
Cenașa lor fără hodie
Întoarce-și-o-vor la străbunecle altare.

CÂNTEC DE DOR

Cum mă uit pustiu spre miază-noapte,
Cam la stânga drumului de lapte,
Te ghicesc Câmpie cu isvoare,
Vale a Someșului cântătoare!

Poate că sub steaua asta mică
Diviciorii mei mai stau de strajă
Și sub bolta plină de puzderie
Sună'n mine vocile de vrajă.

Și văd iară peste văi și munți
Dar nu pot cuprinde ce mă doare.
Satule bătrân, la ce te uiți,
Mai ții minte țara noastră mare?

Colo'n lungul văii către Dej
Lunecă o sanie'n vârtej,
Da nu-i sanie ci arătare
Voiu măi face drumul ăsta oare?

Au rămas acolo toți ai mei,
Pod de argint întinde-ași pân'la ei.

Dar voiu aștepta până la vară
Când va da'n Crăiasca frinză iară
Și-o să ardă casa uliului
În capătul Clujului.

Emil GIURGIUCA

¹⁾ Sensul și interesul cunoașterii literare, în No. actualmente sub presă al «Revistei Fundațiilor Regale».

MISIUNEA ROMANA

de DAN BOTTA

În ziua în care împăratul Constantin muta în Răsărit — în Byzantium, fundația thracului Byzas al cărui nume răsfrainge etimologic Buzeu — însemnele autorității și simulacrelor Romei, el încredința poporului roman din Răsărit împlinirea misiunii romane.

Născut la Serdica, în Dacia Mediteranee, Constantin cel Mare a văzut în izvorul de energie al pământului thracic, garanția conservării grandiosului patrimoniu roman.

Thracii aceștia în cari — după opera multi-seculară de colonizare a Romei — vibra o intensă conștiință romană, aveau să întindă imperiul cotoplit de Barbari, prin virtuțile geniului lor ancestral, până la limitele trase de Caesar.

Justinian, născutul din viața lor, aceia care va înfățișa în Cetatea lui Constantin cea mai înaltă tradiție a Caesarilor, va evoca, într-una din Novellete sale, freacămul de luptă și ideea de energie virilă care se ridică în suflet o dată cu numele lor: *Siquis Thracum regionem nominet, statim una cum dicto virilitas quaedam animus et militarium copiarum, bellorum ac pugnae cogitatio subeat...*

Recucerite de sabia lui Belizariu, de geniu militar al Împăratului, Italia, Spania, Gallia, Africa participau — dar pasiv-vegetativ — la marea creație imperială.

Protecția legiunilor pierduse din vigoare, administrația romană — sub continua presiune a Barbarilor — ceda. Invadate de Barbari, populațiile acestor provincii celebrau — retrase într-o noapte quasi-biologică, singura noapte a istoriei evului mediu — nunta barbaro-latină.

Infuzia sângelui barbar va precipita o nouă structură etnică. Națiuni noi vor răsări — națiuni de limbă romanică — dar străine de conștiința romană, străine chiar de amintirea ei. Națiuni cari vor crea forme de stat originale sau vor adopta pe ale Barbarilor: regalitatea, feudalitatea, dreptul burgival.

În plinul de mândrie Chronic al său Cantemir — care intuise marile căi ale Istoriei descrie, în acest chip, constituirea națiunilor romanice occidentale: «Căci toate cele despre apus ale Evropei ni-amuri, măcar că astăzi mari tari și evgheniste sunt, însă alți părinți nu-și pot cunoaște, fără numai pe Goți, Vandali, Umi, Sefavoni, adică ale Schiției înghețate rupturi, și mai cu deasupra pre singură Italia atâtea smintitură și amestecătură de varvari au cuprins-o, cât precum odinioară kynicul Dioghenis, cu făclia aprinsă amiază-zi pe uliță, așa astăzi în mijlocul Romei pre cel birz Roman cineva a-l cerca mult să se o-tenească, și deabia să-l nemerească, ca din varvari să-l poată algea».

Cantemir anticipează ceeace istoricii de mai târziu vor dezvolta pe larg.

Ludwig Woltmann a demonstrat magistral originea germanică a marilor nume ale Renașterii. Chiar acelea de consonanță latină se ridică la un prototip germanic, sau purtătorii lor sunt de viață germană.

Prestigiul Constantinopolului, magnificența ei, fascina pe toți acești barbari. Ei au început atunci să imite imperiul — și să caute cu înfrigurare modele în opera lui.

Ci noi am fost, sub egida Împăratului roman, înșiși Romani.

Romanitatea noastră ale cărei centre de energie se aflau pe pământul thracic, apărât de legiuni, a păstrat intactă conștiința romană, numele roman.

Nici un popor barbar n'a dominat acest pământ, în chipul continuu și activ în care au făcut-o Francii și Burgunzii în Gallia, Longobarzii în Italia, Vizigoții în Spania.

Acel *imperator Romanorum* del Constantinopole a fost, în cea mai strictă accepțiune, *Împăratul Românilor*.

Până la moartea împăratului Mauriciu (602), istoria e fâurită de nume cari concordă, în rezonanță lor, cu numele umile săpate pe pietrele de mormânt de pe tot întinsul Romanității thracice. Chiar atunci când profilul latin al unui nume mare e indiscutabil, izvoarele descemnează un thrac, un *besica ortus progenio*.

Invazia Slavilor și așezarea lor în văile de pe teritoriul prin excelență românesc al Moesiei, al Daciei Aureliane, al Macedoniei, cari au provocat profunde dislocări de populație, au resfirat

conglomeratul românesc și au redus la o viață tot mai precară pe cei refugiați în munți, — adăpostiți — precum arată Nicetas Acominatos — în cetăți cățurate pe stânci, la înălțimi cari înfruntă norii.

O separație se produce atunci — un hiat plin de triste urmări — între viața de curte romană, de cultura clasică latină, osificată în limba care tindea să devină limba de dicționar, și viața pleneră, în continuă evoluție, a celor cari erau Romani.

Încă la sfârșitul secolului VIII, Theophanes Confessor însemna, ca rostite într-o limbă specială, o limbă a patriei, πατριῶτα φωνή, cuvintele «*orna, torna, fratre*» cari provocaseră un desastru, în 495, armatei lui Comneniolus — cuvinte cari au totuși un atât de limpede profil latin.

Grecii sunt aceia cari, în aceste împrejurări ale Curții romane, — conținută într-o cultură de tradiție helenică, depărtată de stralul de energie populară romană a Imperiului, — au preluat, pe nesimțite, patrimoniul imperial.

Ei își spuneau acum — renunțând la orice veleitate helenică — Πωμαίοι, Romani.

Totuși titlul imperial de βασιλεὺς τῶν Ρωμαίων, transcripție a latinului *imperator Romanorum*, nu a putut înceta să se raporte la Români. El s'a răsfraint însă și asupra Grecilor cari — aflați în patrimoniul lui Constantin cel Mare — au început să se manifeste, pe trărâmul politic, ca Romani.

Târziu, în amargul acestui Imperiu, redus la limitele etnice ale Hellenismului, suferind puternica presiune a Păgânului, în încordarea disperată a ultimilor lui apărători, se va rosti răspicat cererea ca Împăratul să renunțe la acest titlu care nu-l mai exprimă, și să se numească, în sfârșit, împărat al Hellenilor.

Probă că titlul roman de usurpație nu răspunde — după atâtea secole — sentimentului național helenic, că el nu era decât în aparență, relativ la Helleni.

Trancripția Grec pentru Ρωμαίος — practică de Cruciati, cari disputau titlul de roman imperiului lor de creație barbară — a fost adoptată de o istoriografie românească cu totul ignoră, ca și de toți vrăjmașii Românilor. Cruciati — precum vom vedea — acordau însă cuvântului Grec sensul imperial al lui Ρωμαίος.

Să luăm aminte: acest cuvânt s'a aplicat exclusiv patrimoniului etnic al lui Constantin cel Mare — Românilor și Grecilor, prin excelență — și el n'a denumit niciodată popoarele barbare stabilite în Imperiu — Slavi sau Bulgari — chiar dacă existența lor politică a fost recunoscută de Împăratul.

Villerhardouin, care a istorisit cu o pană muată în amar, înfrângerile suferite de ai săi dela Ioanițiu, va scrie limpede că acest «vlah» acest «rege al Vlahiei» era unul dintre Grecii Împăratului: *Et sachiez que en cele ost ou Pemperes ala, que tuit li Grieu de l'une part et de l'autre dol Braz vindrent à lui, et à son comandement et à sa volenté, et li firent fealté et homage con à lor seigneur, fors solement Johanis qui eres roi de Blaquie et de Bougrie. Et cil Johanis si ere un Blas...*

Accepțiunea politică pe care Villerhardouin o dă cuvântului Grec este, în chip evident, singura posibilă. Numai așa se poate interpreta afirmația atât de desbătută — din care străuții au tras o serie de concluzii mincinoase — a principesi Ana Comnena: *Vlahi, zice ea, sunt acei Ρωμαίοι — și s'a tradus Greci etnici — dedați vieții pastorale*.

Și acest text era atât de clar!

Cuvântul înșuși de *Vlah*, în apariția cărui savanții orbiți de analogie pe cari le oferea constituirea națiunilor occidentale, au văzut ivirea pe lume a poporului românesc, este un cuvânt străin de realitatea românească.

Secole întregi, acest cuvânt a fost unicul nostru nume în graiul străinilor, impus oficial de toate cancelariile lor, și totuși, în limba românească, nu l-am putut adopta.

Noi n'am încetat de a ne considera Romani.

«Vlah» este cuvântul prin care popoarele slave au desemnat, în genere, pe Romanicii din calea lor. Prezența lui atât de întâmplătoare în istoriile bizantine nu este legată de constituirea poporului român, cum nu e legată pre-

zența în ele a cuvântului «Nemitzes» — cuvânt prin care Slavii desemnau popoarele germanice — cu nașterea poporului german.

Când Bulgarii cari reprezentau în totalitate lor nu mâna de oameni descălecați în Peninsula ei o viforoasă mare etnică — Slavii de Sud — au fundat în secolul IX, un stat, caracterul imperial al acestuia n'a putut fi imprimat decât de o colaborare românească.

Titlul roman pe care împăratul de națiune slavă și-l acorda sie-și — *far al Bulgarilor și al Romanilor* — nu este, cum au crezut istoricii, o desertăciune: Romanii din acest titlu sunt Români, aceia cari reprezentau în fața tuturor principiul de existență a Imperiului.

Pomenind pe străvechii autocepați bulgari ca pe predecesorii săi — *prisci illi nostri predecessores* — Ioanițiu le atribuie titlul latin pe care înșuși îl poartă: *Imperatores totius Bulgarie et Blachie*.

În alt document — în care exaltă originea sa romană — Ioanițiu amintește pe țarii Simeon, Petru și Samuel ca pe proprii săi străbuni: *...secundum consuetudinem predecessorum meorum Imperatorum Bulgarorum et Blachorum, Symeonis, Petri et Samuelis, progenitorum meorum...*

Nu este totuși vorba de o descendență ideală. Cronicar german Ansbentus, care știe că cel dintâiu dintre Asanizi, Petru, e un *Flachus* un *Bominus Flachorum*, confirmă spusele lui Ioanițiu — el descinde din viața regilor anteriori: *duo fratres, videlicet Petrus et Joannitus, de priorum regum prosapia descendentes*.

Iar Papa știe — «din auzite» — că acești străbuni ai lui Ioanițiu își trăgeau originea din Roma: *Nos autem, audit quod de nobili Urbis Romae progenitores tui originem traxerunt...*

Ce legătură de sânge poate fi între «regii anteriori» — bulgari în părerea tuturor — și acest vlah care se revendică cu ardoare dela sângele și patria sa italică: *a sanguinis et patrie nostre a qua descendimus!*

E probabil — și tema aceasta ar putea interesa istoria — că în vindele întâilor «mpărați «bulgari» curgea un nobil sânge vlah.

Numele biblice pe cari le poartă, nume pe cari Veniamin din Tudela le relevase la Români din Thessalia — *suis iudaica nomina imponunt* — ar putea fi un alt indiciu românesc.

E sigur însă că imperiul Asanizilor — atribuit integral Bulgaricii de istoriografia bulgară — a fost integral românesc. Mărturiile istoricilor contemporani — în fruntea cărora e minuțiosul Nicetas Acominatos — sunt unanime.

Furia iredentă a Bulgarilor își poate afla un argument — singular al altminteri — în caracterul oficial al acestei creații românești. Ioanițiu s'a intitulat, într-adevăr, în scrisorile sale latine: *Imperator Bulgarorum et Blachorum*.

Villerhardouin, care a descris, însoțindu-le cu lungi strigăte de jale, faptele de arme ale acestui Român, l-a numit cu predilecție: *le Blas, le Blac, le roi de Blaquie*.

Am cercetat în textul lui Villerhardouin frecuența titlurilor pe cari le poartă Ioanițiu. El este numit de 18 ori *roi de Blaquie et de Bogrie*, de 18 ori *roi de Blaquie*, — nici o dată *roi de Bogrie*. Țara lui poartă invariabil un singur nume — România, *la Blaquie*.

Caracterul pur formal al întâului titlu — sub care se ascunde singură realitatea românească — se desprinde limpede din cronica lui Villerhardouin — documentul cel mai de preț al epocii lui Ioanițiu.

În documentele sale slavone, Ioanițiu își spune *împărat al Bulgarilor și Grecilor*, ceeace nu poate fi decât transcripția exactă a titlului latin: *imperator Bulgarorum et Blachorum*. Cuvântul Grec are, în aceste documente, accepțiunea politică pe care am semnalat-o în textul lui Villerhardouin.

Adoptarea slavonei ca limbă a documentelor și a Bisericii s'a impus probabil Românilor ca o necesitate. Ei dominau o populație slavă care avea privilegiul de a poseda un scris. Opera lui Methodiu și Cyril a fost determinantă pentru expansiunea — pe trărâmul cultural — a limbilor slave. Ioanițiu n'avea pentru limba Românilor săi — limba vie, care cu secole înainte, în virtutea propriei sale inerții, deve-

nise ceeace izvoarele numeau *lingua rustica romanisca* — un alfabet apropiat în care să transcrie diversitatea sunetelor românești. Scrisul latin și cel bizantin nu prezentau acest dar elementar: de a fi scrisul unui grai viu, imediat accesibil, grai care devenise în virtutea operei cyrilice, o limbă a textelor sacre.

Cadrelle oficiale, odată create, au fost transplantate, mai târziu în Țara Românească, de Basarabii cari vor întemeia acolo, — în limitele unei străvechi autohtonii daco-romane întreținute de fluxul neîntrerupt al vieții populare dela Miză-zi — vulturii tradiției imperiale romane.

Nu pretinsa superioritate a culturii bulgare — cultură absolut inexistentă în acel timp — ne-a îndemnat, așa dar, să folosim oficial limba slavonă, ci o fatalitate, am zice, naturală. Ea derivă din actul de oportunitate politică a Patriarhului Constantinopolului care a făcut din graiul inform al Slavilor barbari — cu ajutorul operei de proselitism a lui Methodiu și Cyril — o limbă scrisă, de prestigiu eclesiastic.

Nu se poate pretinde, însă, că limba slavonă nu și-a exercitat influența asupra culturii românești. Ei, dimpotrivă, — ca expresie a unei culturi paupere, fără nici un orizon metafizic, fără nici o tradiție, lipsită de energie creatoare, — i se datorează înepururile atât de modeste ale culturii oficiale românești.

Cât de mari erau posibilitățile de creație ale sufletului românesc, față de formele culturii oficiale slavone, se vede limpede în cultura populară — tezaur al unui popor înzestrat cu simțul frumuseții supreme, mărturisind în operele sale, tradițiile unei străvechi și complexe culturi.

Deși absolut străină în spirit, cultura slavonă a impus Românilor, prin puterea tehnică a repetiției, o serie de cuvinte, de interes liturgic sau politic, cari constituie aproape singura mărturie a influenței slave asupra realității românești.

Caracterul neologic al tuturor slavismelor din limba românească nu e încă un lucru acceptat. Limba noastră a căzut de mult în cercul de atenție al slavistilor de națiune slavă, — profesori de reputație europeană, ca Miklosich, Kopitar, Jirecek... — cari în zelul lor fanatic pentru cauza slavismului integral au tras din studiu limbii românești o serie de false concluzii. Acestea, la noi, au fost aplaudate de mulțimea equivocă a lingviștilor iudei.

Adevărul e că nici una din formele graiului românesc n'a cunoscut peceția slavă. Morfologia ca și sintaxa lui sunt integral latine. Nici unul din cuvintele slave pe cari le-am adoptat n'a suferit în fonetismul său, acele transformări, pe cari, în cursul unei evoluții milenare, le-au suferit cuvintele latine. Slavismele au rămas intacte, demonstrând, în acest chip, lipsa lor de participare în fluxul organic al vieții românești.

Un slavist — român de astădată, profesorul Bărbulescu — a demonstrat admirabil în cartea sa despre individualitatea limbii române, că transformările unor cuvinte vechi-slave din această limbă — transformări pe cari se întemeia pretinsă influență bulgară — nu sunt deloc produse ale unui fonetism românesc, thraco-latin, ci aparțin întru totul fonetismului limbii vechi-slave.

Fântânilor noastre originare sunt pure de orice flux slavon.

În schimb, se știe destul de puțin despre influența radicală pe care un popor de cea mai veche cultură, de mândră descendență romană, depozitar al unei tradiții de autoritate unice în lume, a exercitat-o cu siguranță asupra unor puhozie umane, revărsate — precum spune Cantemir — «din cea mai din fund a Crivășului varvarimes».

Cercetări de această natură — întreprinse departe de marea fascinație a slavistilor iredenți — vor duce desigur la afirmarea acelor adevăruri românești pe cari toate mărturiile istorice le impun cu o putere elementară.

Fenomenul comunității de cultură a popoarelor Peninsulei — din care doar cel românesc posedă garanțiile unui trecut milenar pe pământul ei — n'a intimidat pe fanaticii Slavismului. Ei au putut pretinde — și o ignoră etnologie românească s'a inclinat — la caracterul original-slav al acestei cul-

turi. Pe pământul în care mării rapsozi ai Thraciei au făcut pietrele sensibile, și animalele docile Cântecului, pe pământul unor tradiții de spiritualitate fără seamă în Europa, au venit Slavii, așa dar, și au invetat Lyra?

Sau — ce e mai straniu — Bulgarii se declară, pretutindeni, ca fiind ei înșiși acești Thraci. Dar continuitatea Thracismului nu e posibilă decât sub forma romană. Numai Români pot fi titularii ei. Peninsula era perfect romauizată la descălcarea Slavilor sau la aceea a hoardei lui Asparuh.

Români n'au cunoscut, așa dar, ca națiunile romanice occidentale, influența sângelui barbar.

Născuți în spiritul instituțiilor Romei, ei s'au manifestat implacabil ca Romani. Misiunea imperială conferită Românilor implica în mod necesar conștiința descendenței romane.

O tristă școală de istorie românească a putut învăța că întâii cronicari ai Moldovei sunt acei cari au deșteptat, dintr'un somn letargic, conștiința romanității românești.

Între multiplele infamii — de model occidental — practicate de această școală era și aceasta: Cum a putut conserva acest popor conștiința romană, când alte popoare romanice, mult mai fericite, au pierdut-o?

Textele — de n'ar fi decât ele — sunt de o eloquență fără seamă.

Ioannes Cinnamus, biograful împăratului Manuel Comnenul cita, în secolul XII, despre Vlăhi propria lor afirmație. «Ei spun — zice Cinnamus — că sunt veniți de demult din Italia»...

În secolul XIII, Papa Ioanițiu III atestă și el că poporul românesc afirmă o descendență romană. *Populus tere tue* — serie el împăratului Ioanițiu — *qui de sanguine Romanorum asserit descendisse: Populus țării tale care pretinde că se trage din sângele roman*.

Francesco della Valle, în relațiile sale asupra drumului pe care l-a străbătut prin Țara Românească, înseamnă — suntem în al XVI-lea secol, și cel dintâiu cronicar al Moldovei nu se născuse încă: *Si dimandono in lingua loro Romei perchè dicono esser venuti anticamente da Roma — ...se chiamă în limba lor Români, deoarece spun că au venit în vechime din Roma*.

Această afirmație o culege, de astă dată dela unii păstori din Transilvania, în același timp, Giovanandrea Gromo — cel atât de puțin inclinat către ei, ostil națiunii valah: *Si tengono discesi da colonia romane*. Spun că se trag din colonii romane...

Și, în drumul pe care-l străbate în Moldova, Pierre Lescaulier, care și dăruie atributul de «Parisien», culege din acest al treilea principat românesc, și în același secol, aceeași afirmație invariabilă: *Ceux des pays se disent vrayes successeurs des Romains* — spun că sunt adevărați descendenți ai Romanilor.

Și în zilele invaziei care avea să-l ducă pe strălucitul tron al lui Ștefan, pe care va cunoaște însă lacrimile amare ale înfrângerii în proclamația pe care o adresa Moldovenilor *valentii homeni et gente bellicosa, discesi dali valorosi oRmani quali hano fatto tremmer il mondo*, Despot le cerea o luptă aprigă asupra Păgânilor, cu o necinețată vărsare a sângelui lor. Și încheia: și așa vom face cunoscuți lumii întregi pe adevărații Romani și născuți dintr'înșii, și numele nostru va fi nemuritor. *Et a questo se faremmo cognoscer a tutto il mondo li veri Romani et discesi da quel, et il nome nostro sara immortale*.

Când, așa dar, cu dorul de a deștepta în suflete icoana bărbăției din trecut, întâii cronicari ai Moldovei, evocau descendența romană a poporului românesc, ei nu făceau decât să transcrie cea dintâiu, cea mai elementară — sfânta banalitate a nației lor.

Nu fără temei România a fost numită țara artei populare; așa este cunoscută și în străinătate. În adevăr poporul român s'a realizat și exprimat pe plan artistic într'un chip superior, așa cum nu s'a întâmplat în celelalte activități ale sale. Dimensiunea artistică a vieții este aici deplin trăită. În satul românesc arta este o expresie a comunității de viață și totodată, am putea spune, o năzuință a ei. Deaceia arta este prezentă pretutindeni în civilizația noastră sătească.

În legătură cu arta populară este necesar să precizăm dela început termenii cu care lucrăm. În arta populară se înțelege prin artă populară artiștii și artiștii spațiale; se lasă deci în afară domeniul literaturii și al muzicii. Cu toate că acest sens este restrâns, rămânem la el. Expresia «arte spațiale» este însă abstractă; pentru o mai precisă deosebire, le putem spune și arte ale materiei. Între acestea numărăm: arhitectura (construcția), sculptura și creșterea în lemn, pictura pe lemn sau sticlă (icoanele), ceramica, țesăturile, alesăturile și broderiile, încondeierea ouălor, etc.

Arta populară românească nu este o ansamblu izolată, ea face parte dintr-un ansamblu de viață, este una din expresiile firești ale neamului, format pe aceste locuri. Pentru a fi înțeleasă trebuie redată acestei vieți, care în civilizația noastră sătească își are o expresie firească și organică. Arta alături de vechile forme de organizație socială, de religie, de magie, de tehnică și limbă, exprimă pe o cale a sa viața originală a acestui popor. În arta populară, mai mult poate decât în celelalte activități, prinde viața și obiectivează sensibilitatea și corpunea de viață a unui neam de oameni. El răspunde în fața lumii cu creații proprii, pe calea cărora putem afla cât fi este de larg orizontul vieții, de nuanțată și pură sensibilitatea.

Arta populară se situează la limita dintre religie și magie pe deoparte și tehnică pe de alta. Uneori ea este adusă la viață de o funcțiune magicoreligioasă, alteori apare în activități de ordin practic, în construcții, industrie casnică, costum și unelte. De cele dintâi este legată prin semnificația spirituală ce o cuprinde; de cele din al doilea rând este legată prin tehnica pe calea căreia se realizează. Arta populară, fie ea ca icoană, poartă, covor sau cană, pe lângă și dincolo de funcțiunile ce le îndeplinesc, pe lângă și dincolo de îndemânarea, de meșteșugul pe care îl cer, arta de înclinare și un dar artistic deosebit al neamului acesta. Românul înfrumusețează pretutindeni și continuu producțiile sale.

Două probleme de mai mare însemnătate se pun astăzi în legătură cu arta noastră populară. Pe de o parte, cunoașterea ei cât mai precisă și mai sistematică, iar pe de alta valorificarea tuturor elementelor și însușirilor ce le conține. Ne vom ocupa pe scurt de prima problemă.

O artă populară cum e aceea românească, pentru a o cunoaște bine, trebuie să ținem seamă că este un produs colectiv cu o tradiție proprie.

Prin produs colectiv înțelegem natura sufletului ce îi stă la temelie, elementele ce o alcătuiesc, nu partea de execuție, partea de realizare materială, așa cum suntem înclinați adesea să credem; este o înclinare ce ne ridică probleme care nu există. Execuția este de cele mai multe ori individuală. Arta noastră populară este expresia unei comunități de viață spirituală și materială, cu o viziune de viață a sa, cu o sensibilitate, cu un gust și o tehnică proprie, adică satul românesc.

Prin tradiție proprie înțelegem moștenirea pe care această artă se ridică. Având o tradiție, ea are un trecut și deci o istorie. Ce vrem să spunem prin aceasta? — Trecutul există dar nu-l putem prinde decât într'o mică măsură. Începuturile artei populare se

pierd în noaptea acestui trecut. Din cauza puținei rezistențe a materialului în care sunt făcute producțiile, nu rezistă timpul. În afară de ceramică, istoria artei noastre țărănești nu cunoaște exemplare prea vechi. Totuși ne putem da seama că astfel cum se înfățișează astăzi arta populară românească, este ceva evoluat, de o evoluție existentă; este ceva care ține de formarea și istoria neamului și anume de civilizația lui sătească. Este aci o experiență de veacuri, care a dus la expresii cu adevărat unice.

Fiind o operă artistică dimensiunii timpului, cu toate consecințele ce decurg din aceasta, cercetarea și înțelegerea artei populare ne ridică o nouă problemă: aceea a autenticității produselor artistice. Descori se ia drept artă populară lucruri de o proveniență și o calitate îndoielnice. Apariția acestui nou gen de artă populară s'a produs pe două căi. În urma deșteptării interesului pentru civilizația sătească și în deosebi pentru arta noastră populară, au apărut la orașe o seamă de obiecte «gen popular» fabricate în serie, care nu au nimic comun cu gustul și darul creator de obiecte unice ale țaranului. Dar nu numai atât, aceste produse au pătruns în vremea din urmă și la sate în unele părți ale țării. Sub influența orașelor și a tehnicii moderne, structura strict rurală a satelor a intrat în descompunere. Gustul s'a alterat și producția artistică populară a scăzut ca nivel.

Obiectele de artă, în ceea ce privește proveniența lor, pot fi clasificate în trei categorii:

a) Obiecte lucrate de țărani meșteri sau nemeșteri, de cele mai multe ori anonime, opere colective, atât prin motive cât și prin funcțiune; sunt cele mai autentice.

b) Obiecte lucrate de meșteri țărani recunoscuți ca atare, lucrate în motivele, tehnica și gustul popular, mergând uneori până la a le imprima o notă personală, creind prin aceasta un moment în arta populară. Cazul meșterului de icoane pe sticlă, Vasile Noga, din Arpaș, nu este o măturie.

c) Obiecte lucrate de industriile orășenești, care după cum am spus mai sus, întemeiate pe interesul orașului pentru arta populară și totodată desinteresul satelor, pun la dispoziție produse impresionante la înfățișare, dar lipsite de gust și originalitate, în fond.

Adevăratele lucrări de artă populară sunt tot mai rare astăzi. Chiar dacă aceste exemplare au o proveniență sătească, de multe ori ele nu mai pot aduce la viață valorile artistice ale veacurilor trecute. Vechea civilizație sătească, organică și de un mare echilibru interior, e pe cale de destrămare. Odată suportul alterat, în căutare de noi orizonturi și forme, s'au alterat și creațiunile artistice. Apariția unor profesioniști, dar mai ales introducerea produselor industriale în câmpul de activitate al artei populare, nu face să progreseze adevăratele valori, ci dimpotrivă. Unele regiuni românești și-au pierdut ireparabil simțul artistic.

Arta populară este autentică și viguroasă, prin însușirile ei, ca manifestare colectivă și anonimă. Sensul ei și viața ei se desprind din comunitățile de viață; este o expresie a unui suflet la fel alcătuit în toate exemplarele umane.

Tot din acest punct de vedere, adică al autenticității, trebuie făcută încă o distincție. Mai este o împrejurare când se produc confuzii; de astădată nu în ceea ce privește calitatea, valoarea obiectelor, ci mai mult natura lor.

Domeniul artei populare românești este invadat de o seamă de lucrări prețioase, dar de o altă origină. E vorba de producțiile vechi ale unei arte culte. Cu arta religioasă și în deosebi cu icoanele, s'a făcut această greșală. Lucrări artistice culte, uneori de influență străină, introduse pe calea bisericii, au

fost socotite artă populară, fără ca poporul să fi realizat o operă în acest gen. Această distincție nu vrea să elimine producția populară din arta religioasă, ci numai invers, adică arta religioasă cultă din arta populară.

O altă problemă este aceea a repartiției geografice. Se vorbește despre unitate a artei populare românești. Această unitate există, cum există și unitatea de limbă și aceea spirituală. E una din țările neamului românesc. Sunt o seamă de elemente comune, care izvorăsc dintr'un punct comun de viață. Un lucru însă nu trebuie uitat: în ceea ce privește arta, ca și în limbă sau mitologie, există diferențe locale. După cum arta populară are o istorie a sa, pentru că oricât de statică ar pare timpul a supus-o unor schimbări, încât ceea ce avem astăzi este un sumum de experiențe, tot astfel această artă, fără să contrazică pe un plan superior o unitate perfectă, este diferențiată în spațiu; are motive, note și tehnici speciale, care alcătuiesc o adevărată bogăție, creațiuni specifice locale, contribuții ale sufletului și condițiilor regionale.

Geografia artei populare românești este foarte interesantă prin varietatea produselor sale. O casă, o poartă, un cos sau un costum din Gorj, reprezintă o frumusețe tipică locală, spre deosebire de aceea din Muscel, Neamț, Buzău sau Maramureș.

În această varietate stă o mare bogăție românească ce trebuie accentuată și dacă ar fi bună, incurajată pe teren. Unitatea este bună și necesară ca ea nu exclude varietatea ci dimpotrivă o presupune. Să nu ajungem însă și în domeniul artei populare la uniformitate. Atunci se poate spune că vitalitatea artistică a neamului este în pericol și că o dispariție e posibilă.

Românul, s'a spus, are un deosebit simț artistic. Simțirea și îndemânarea, gustul și ochiul său, l-au ridicat între neamuri pe treptele superioare ale creației artistice. (E ceea ce ne dovedește și arta cultă). Cu toate că arta populară românească apare în împrejurări diferite, așa cum sunt aceste religioase și cele tehnice, se poate vorbi despre o creație artistică independentă de oricare altă activitate. Elementul artistic este prezent mereu fără ca funcțiunea obiectului să o ceară. Casa, poarta, lingura, iia sau cana, sunt înnoptate cu motive alese dintr'o imagerie interioară, care nu e alta decât aceea de frumos. Țăranul român trăiește adevărata necesitate a frumuseții.

Arta sa face parte dintr'un ansamblu de activități, dintr'o unitate de viață spirituală și materială, dintr'o civilizație organică, așa cum am arătat mai sus, pe calea căreia o înțelegem mai bine, ca fiind o expresie a aceluiași suflet. Aceasta însă nu înseamnă că fenomenul artistic popular este o consecință a celorlalte activități, sau că ar putea fi un produs inconștient. Despre arta țaranului nostru putem vorbi ca despre o realitate vie. El nu este numai posesorul unui simț și gust artistic deosebit, dar se poate spune că are și o conștiință artistică.

Ca produs colectiv și anonim, arta populară românească este expresia unei sete de frumusețe, este un îndemn la viață înălțată și pură. Dacă așa stau lucrurile în realitate, înțelegem ușor de ce arta populară românească — și cu aceasta revenim asupra unor idei dela începutul articolului — nu poate fi trecută la «curiozități» și nici nu poate servi drept simplu decor. Ea este o realitate vie, o expresie a unei viziuni de viață, a unor suferințe și nădejdi, este realizarea obiectivă a unei din dimensiunile sufletului colectiv al nației.

Să o tratăm deci ca atare; cu respect și adâncă înțelegere. Vom face operă de știință și operă națională. Vom căuta ca știință și ca omenie. Arta populară românească are un sens și o valoare proprie.

Ernest BERNEA

Raportată la un popor, noțiunea de cultură înseamnă neapărat, și n'nt'o fugă definim, suma indivizilor cari sunt culți. Un popor cult este acela în mijlocul căruia un străin se poate simți comod prin legăturile acelor locuri comune în cunoașterea general omenescă.

Rareori, și este mai mult de domeniul celor care văd lucrurile mai adânc în profilul cultural al unui popor intră și capitolul valorilor formale, rămase dela generațiile anterioare. Țările se mândresc cu operele lor de artă, cu civilizații și culturi apuse, cu biblioteci bogate și cu muzee pline până la saturație de relicve și de opere de artă.

Și nu este de disprețuit acest tezaur formal care se prezintă astăzi cu greutatea a câtorva secole de cultură. Pentru Italia de astăzi, noțiunea de cultură cuprinde tot capitolul roman și întreaga Renaștere, Creștinătatea și Papalitatea, pentru Germania tot Evul Mediu, toată arta romanică și gotică, Renașterea, Reforma, tiparul lui Gutenberg și mai recent efervescentul romantism german. Cetățeanul de azi al Reichului, cât o fi el de semidoc, poartă însă în pieptul culturii sale, fantomele acestor ale trecutului german.

Aceste valori culturale, care într'adevăr sunt faze în cultura unui popor și au trasat urme precise în cultura de astăzi a poporului respectiv. Propriuzis, inventarierea acestor bunuri culturale, a formelor vechi culturale, rămase ca formă de cultură și nu ca expuneri ale acestora, s'a făcut dela inventarea tiparului care a ajutat la descrierea întregului tezaur cultural. De aici înainte bibliotecile aveau să fie Pantheonul culturii unui popor, în care pot găsi tot ce vrei referitor la vechea cultură, restul, adică formele culturale, rămânând doar piese de văzut în turism, până când catalogate în muzee. Prin tipar, valorilor formale li s'a substituit noul lor aspect, valorile culturale.

Întreg patrimoniul cultural al acestor țări trăiește astăzi în mod direct valorile culturale, de orientare și în domeniul valorilor formale, rămase doar monumente de artă istorice sau piese de muzeu.

Caracteristica acestor culturi este o mare de oarecare artificialitate, de lipsă de autohtonism. Singur datele biografice ale autorilor, condițiile sociale și politice, istorice și morale, mai contribuie la o caracterizare care deosebire o cultură de alta. Cultura germană, franceză, engleză sau italiană, apare astăzi ca o sumă a tuturor fazelor prin care a evoluat forma de cunoaștere sau de realizare a prototipurilor acestor națiuni.

Trecutul în sensul major al noțiunii, la aceste popoare, nu are valoare prin existența lui vie în prezent, ci prin ființarea lui în granițele timpului său, acolo în îndepărtata țără care a avut-o. Amintirea și reluarea prin memorizare, crearea de stări reprezentative ale trecutului, sunt caracteristice și valorile acestor popoare. Trecutul lor cultural nu-l întâlnești pe străzi, nu-l vezi la sate trăind și astăzi, nu-l auzi cântat ca acum câteva sute de ani și astăzi. Romantismul german a trebuit să desgroape monumentele romane spre a-și cunoaște trecutul lor cultural. Și întotdeauna aceste reveniri asupra unor forme culturale vechi, a transformat valoarea formală, curată și autentică, într'o valoare culturală, nouă și artificială.

Retrăirea unui spectacol sau a unei valori formale, poartă fatalitatea retroversivității, a mării artificiale a unor trăiri de mult apuse. Cine nu recunoaște caracterul sterp al tuturor curentelor numite cu un «neo» ca prefix? Ce valoare are un neoecism, un neoromantism (cu toate că însuși romantismul în structura lui este un «neo»), un neoprimarism, față de valoarea formală a acestor reluări?

Și ce este interesant e că aceste culturi au simțit mereu nevoia să revină asupra epocilor de înflorire naturală. Renașterea este o re-naștere, Reforma este o re-formă. Dacă viața acestor popoare ar fi fost plină de valori formale mereu prezente, n'ar fi simțit nici o dată nostalgia reluării. Ar fi avut trecutul lor mare, viu și activ, prezent și omnipotent și în fața acestei prezențe continue e ideea unei repetări n'ar fi apărut ca necesară.

Deosebirea se spune că în țara noastră n'a pătruns civilizația Apusului și deaceia nu avem o cultură; că datorită faptului că n'avem o burghezie, care să fi clădit cu secole în urmă orașe care să fie azi muzee și care să fi avut gustul valorilor culturale, noi astăzi am fi o țară fără cultură.

Evident, dacă cultura românească este căutată în orașe, ea nu poate fi găsită. Intelectualitatea noastră are o cultură de apus, cea cultură adunată din relicvele trecutului, metamorfozată prin școli și curenturi de gândire și simțire. Și este o greșală ca această cultură românească să fie căutată la orașe. Cine continuă s'o caute în urbele noastre cu aspecte cosmopolite, urbane sau habsburgice, n'o va găsi niciodată. Realitatea valorilor formale românești, singurele autentice forme de cultură au fost, sunt și vor fi atâta timp cât vom ști să ne păstrăm cumpătul, numai la sat.

Țăranul român își ridică satele pentru unii în mod capricios de neregulat, dar superficialul oaspete uită să rețină că toate casele au fațada spre Miază-zi. Și aceste case se fac azi ca și cu sute de ani înainte. Românul a descoperit principiul sănătății prin soare odată cu primul lui contact cu soarele. În Apus, după ce-au trăit sute de ani în cetăți medievale, cu fețele caselor spre Nord, sau încălcate în umbre seculare, desigur că era necesar să se nască urbanismul care să descopere că orice locaș omenesc trebuie să aibă fațada spre soare. Și pentru asta s'au scris sute de tomuri, în timp ce Românul are o singură vorbă pentru a înlocui o întreagă filosofie a sănătății: «în casa în care nu intră soarele, intră doctorul».

Cu cât e mai doct cultura țaranului din Apus, care trebuie să se uite la barometru spre a vedea dacă a doua zi e frumos sau nu, față de a țaranului român, care află același lucru și foarte des mai precis din o mulțime de semne ce i se arată lui și doar el știe să le citească.

Țăranul român are noțiunea binelui sau a răului fără să fi avut nevoie de lupte religioase, de certuri dogmatice, de reforme sau de filosofii ale moralei.

Pentru țăranul român arta lui, este arta mare a gustului direct, a ochiului care măsoară formele și a ochiului care cântărește colorile, el n'are nevoie de teoreticieni ai frumosului care prin dogme de școli formaliste să descopere că albul și negrul, galben, alb și negru, roșu și negru, etc. sunt armonii elementare.

Întreaga filosofie a tuturor empiriștilor, raționaliștilor sau a tuturor celorlalte concepții idealiste sau materialiste, țăranul român o are într'o serie de lapidare înțelepciuni, care împletite cu bunul simț, cu mintea sănătoasă și cu ochiul perspicace, înlocuiesc tot ce s'a scris, minus dialectica și sofismul de care el nu are nevoie, fiindcă nu vrea să fie cult în neșoele, apusean al noțiunii.

Pentru cine dorește să se apropie de cultura poetică sau muzicală a țaranului român, a culturii lui literare, ca proză și ca filosofie, tot ce știe ca bagaj al culturilor re-clădite, trebuie să lase la o parte. Intr'o dăină românească e o melodie de-o valoare indiscutabilă și de o puritate de sentiment greu de întâlnit. Intr'o simfonie este tot o melodie ca leit-motiv. Restul e acea dialectică formală, pe care o produce excitația imaginației, care trebuie în culturile apuse să înlocuiască tresăriră naivă în fața marilor probleme ale vieții. Care este deosebirea între ele? Toemai deosebirea între o naștere și re-naștere.

Cultura românească, adevărata cultură a țaranului român, nu se găsește în valori culturale, în supra structuri sensibile ale unor realități apuse și retrăite din nevoia eternă a omului pentru contactul direct cu forțele primare. Cultura lui e o cultură de valori formale, unice și ireversibile, tocmai fiindcă sunt mereu prezente și pentru că trăesc și astăzi ca întotdeauna în trecut.

Pentru păstrarea intactă a acestor valori formale, satul românesc trebuie ferit de valorile culturale ale așa zisei civilizații. Când acestea vor pătrunde în satele românești, vom avea în noi în Ev Mediu, apoi o Renaștere, apoi secole de neoclasicism, de romantism și de modernism, pentru ca la urmă a cultura românească să se mena leit cu a Italianului dela Florența, cu a Francezului dela Paris sau cu a Germanului dela Berlin.

V. BENEȘ

POPORUL ROMANESC DIN MACEDONIA

Reproducem în rândurile de mai jos descrierea poporului românesc din Macedonia, făcută într-o carte plină de învățătură — Aromânii, dialectul aromân — de profesorul Th. Capidan, dela Universitatea din București, membru al Academiei.

Sunt pagini cari deșteaptă în sufletele noastre — odată cu sentimentul de nesfârșită solidaritate care ne leagă de acești fii ai poporului românesc — ale căror virtuți au fost factorul de înaltare a Peninsulei pe toate tărâmurile — speranța că, în zile cari vin, vor putea fi mântuiți.

Ei sunt și acum pe locurile pe cari au fost alătăduți semănați de Caesar, dar «Vlahii» lor cari se întindeau peste Pind și peste Hem, peste o parte din coasta dalmatină, sunt împărțite la străini. Dela Anchyal la Salonie — străvechia lor Sărună — și din Thessalia până în inima Croației, ei constituiau, nu de mult, un singur mare popor.

Azi sunt o insulă, într'un noian de popoare slave cu nostalgia în Eurasia, deposedați de bisericile lor, de școalele lor, fără dreptul de a se numi Români. Ei atestă însă, prin prezența lor, puterile creatoare de stat, propagatoare de cultură ale poporului românesc în tot Sud-Estul european.

Intr-o Europă nouă, de dreptate pentru popoare — popoarele secunde în fațe mari, popoarele tradiției și vocației europene — nu se poate ca acești Români să nu capete locul lor sub soare.

D. B.

Dintre toate populațiile românești așezate în dreapta Dunării, aceia care și-au păstrat până azi numele etnic în legătură cu originea lor, sunt Aromânii.

În vreme ce Meglenoromânii și Istroromânii au recurs la numele *Vlah*, pe care numai neamurile străine îl dădeau Românilor, Aromânii împreună cu frații lor din Nordul Dunării, și-au zis din toate vremurile *Rumân*, reproducând, după toate normele de prefecere ale limbii române, forma latină ROMANUS.

Această singură constatare din domeniul lingvistic ajunge ca să ne arate mai mult decât orice dovadă istorică, că, în veacurile de mijloc, oriunde vor fi peregrinat până să ajungă la locurile unde îi găsim azi, ei au trăit în nemijlocită unitate teritorială cu frații lor din stânga marelui fluviu, formând un singur popor și simțindu-se întotdeauna deosebiți de Slavii, Albanezii și Grecii, cu cari au venit în atingere din primele veacuri de coborâre în Sudul Peninsulei Balcanice până azi.

Numai după definitivarea lor desprindere de Dacoromâni, graiul lor începând să se cam deosebească, numele *Rumân* a început să se rostosească cu un a protetic: *Aromân*, potrivit unei particularități caracteristice din graiul lor de a pronunța unele consoane inițiale greu de rostit cu ajutorul unei vocale.

Acest *Aromân*, pierzându-și mai târziu pe *u* din silaba penultimă neaccentuată, potrivit unei alte reguli din dialectul lor, a ajuns *Armân*. Acesta este singurul nume cu întrebuintă generală la cele mai multe din tulpinile aromânești. Din aceasta rezultă că numele *Aromân* este un cuvânt nou format după modelul formei dacoromâne *Român*, care, după cum se știe, este un cuvânt cărtăresc, cu toate acestea, după cercetările mele făcute în Albania, există și azi tulpini aromânești din această țară care își zic *Rumâni* și *Români*, deși, după cum se știe, și la ei numele generic este *Român*, fără proțea lui *a*, în schimb, însă, cu un *r* inițial pronunțat ceva mai apăsat.

În timpurile mai nouă s'au întrebuintat tot felul de termeni, nepotriviti cu numele pe care și-l dau Aromânii. La scriitorii români numele cel mai răspândit este *Macedoromân*. El este cunoscut și la celelalte popoare balcanice. Acest nume s'ar putea justifica numai ca o formă paralelă cu denumirea savantă a celorlalte populații românești: Dacoromâni, Meglenoromâni și Istroromâni, însă nu cuprinde pe toți Aromânii, intru cât ei nu se găsesc numai în Macedonia, ci și în alte ținuturi din Peninsula Balcanică.

Dintre scriitorii străini, învețați german, au încercat să redea numele Aromânilor în mai multe feluri: *Rumune*, *Rumynje*, *Romune*, *Aromune*, toată nepotrivite cu forma românească de bază *Aromân*, din care, în limba germană, am fi avut numai «Aromâne». Alții, vroind să evite această nepotrivire, i-au numit *Sudrumâne* «Români din sud». Nici alocuți nouă denumire nu este mai potrivită, intrucât Aromânii locuiesc în Sudul și în Nordul Peninsulei Balcanice.

În ce privește acum întinderea Aromânilor, începând cu veacul X, ei apar în Peninsula Balcanică cu o difuziune extraordinară. Kedrenos, cel dintâiu cronicar bizantin care pomenește despre ei, cu prilejul uciderii lui David (976), frațele împăratului bulgar Samuel, îi întâlnește în Macedonia între Castoria și Precaspa. Ana Comnena din sec. XI, vorbind despre ei ca despre niște pastori călători, spune că se află răspândiți în ținuturile din Moesia și Tracia și că părintele ei, împăratul Alexios, își recruta oastea din Valahii acestor ținuturi. În sec. XIII numărul lor în Tracia ajunsesc atât de mare, încât un alt istoriograf, Pachimeres, ne relatează că așezările lor se întindeau dela Byza până aproape de Constantinopol și că împăratul Andronic Paleologul, de teamă că nu cumva ei, uniți cu Cumanii, să se îndrepte cu gânduri rele asupra Bizanțului, în anul 1250, în mijlocul unei ierni cumplite, trimise din ei un corp de armată în Asia, unde cei mai mulți pieriră de frig și din cauza cliemei. Tot în același veac, Niketas Acominatos Honiatul ne dă informații despre locuințele lor din munții Balcani și Rodope, ajungând la Sud până în Scar (Serres) și râul Axios. Vardarul de azi, în apropierea căruia aveam și un orașel Proscacus, pe care împăratul bizantin Alexios Comnen nu îl-l putea lua.

Toate acestea în ce privește răspândirea lor la Răsăritul, Nordul și centrul Peninsulei Balcanice.

În Sud, ei ajungeau până în inima Eladei. Scriitoarea Ana Comnena ne vorbește despre un oraș al Vlahilor în Tesalia, între Kissanov și Tricala, prin care a trecut tatăl ei într-o expediție în contra Normanilor sub Boemund. Un alt scriitor, KeKaumenos, ne dă relații amănunțite despre o mișcare revoluționară a Vlahilor din Tesalia, din 1066, pusă la cale de șefii populațiilor românești Verivoi și Slavota, sub conducerea protospătarului Niculici. În veacul următor, rabinul Beniamin din Tudela mort în 1173, vizitând Tesalia, ne relatează amănunțit despre locuințele lor în munți ca și despre agerimea și vitejia lor, iar Niketas Acominatos Honiatul ne vorbește despre o «Vlahie Mare» care cuprindea Tesalia în opoziție cu alte două Vlahii amintite de Frantzese, anume,

una «Vlahia Mică» în Acarnania și Etolia, alta «Vlahia de Sus» în Epir. Existența acestor Vlahii este atestată și de cronicarii apuseni Geoffroy de Villehardouin, Henri de Valenciennes, Robert de Clary ca și de toți istoriografuli cari s'au ocupat cu mișcarea revoluționară a Vlahilor din Hemus (1196). Pentru mulțimea Vlahilor din Epir în această epocă este interesant și documental publicat în urmă de George Murnu. Târziu de tot, cronicarul Sultanilor din sec. XV Chalcocondilas, pomenește despre Vlahi, adaugă că ei sunt răspândiți din Dacia până în Pind, și că despărțirea lor de frații lor din Dacia nu pare a fi prea veche, ținând seamă de asemănarea limbii.

Acestea au fost locuințele Românilor din Peninsula Balcanică în veacul de mijloc, începând cu prima mențiune a lui Kedrenos din sec. X, și isprăvind cu afirmația lui Chalcocondilas din sec. XV: *Acarnania, Etolia, Tesalia, Epirul, Macedonia, Tracia, munții Rodope și Balcani*.

Tulpinile Aromânilor

Românii din Sudul Peninsulei Balcanice, oricât de răspândiți apar cu așezările lor, formează o populație unitară, îmbrăcați în același costum, tipic al lor și vorbind aceeași limbă românească, cu neînsemnate variațiuni regionale. Vorbind dar despre tulpinile românești, trebuie să se înțeleagă simple grupări de Aromâni care, ocupând regiuni deosebite, cu timpul, din cauza împrejurărilor deosebite prin care au trecut, au început să se deosebească intrucâtva unele de altele.

Dintre acestea avem: *Aromânii din Epir și Tesalia*. Aceștia reprezintă tulpina cea mai numeroasă, care, încă până azi s'a putut păstra în masse compacte. Ei ocupă muntele Pind. Direcțiunea Pindului merge dela miazănoapte spre miazăzi, ajungând până în Grecia. Porțiunea locuită de această tulpină începe din muntele Gramos, tot o prelungire a Pindului, însă cu direcția spre răsărit, ajungând în Sud până în munții de miazănoapte ai Tesaliei. Pe această porțiune, de unde își iau naștere, la miazănoapte râul *Băceasa* (gr. Voiasa), iar mai în spre miazăzi râurile Arta, Aspropotam și Salamvria cu toți afluenții lor. povârnisurile prăpăstioase ale munților ca și văile încântătoare ale râurilor gem sub povara așezărilor aromânești din această tulpină.

Aceste așezări se însușă dela Nord spre Sud: pe muntele Smolice se află marea comună *Samarina*; după aceea *Furca*, *Breaza*, *Armata*, *Palioseli*. Mai în spre miazăzi vin așezările de pe munții Vaselita, Culô, Ou și Mavrovuni cu comunele: *Avdela*, *Perivoli*, *Turia* (*Kranja*), *Smixi*, *Lăbunița*, *Ameru*, *Paltin* ș. a. Coborâri și mai spre Sud, între cursul superior al râurilor Aspropotam și Salamvria, dăm mai întâiu de marea comună *Aminciu* (*Metova*), după aceea de așezările de pe cursul râului Arta: *Chiare*, în fața lui Aminciu, *Ulutinosi*, *Siracu*; în fine și mai în spre Sud avem așezările de pe râul Aspropotam: *Coturi*, *Milia*, *Dragovitsi*, *Viticiani*, *Calichi*, *Cardichi*, *Peruliti* ș. a.

În Tesalia Aromânii din această tulpină sunt grupați în satele din apropierea orașului *Târcol* (*Tricala*). În ținutul acesta *Aromânii* se întind, la răsărit, până la orașele *Larisa*, *Târnova* și *Lâsun* (gr. Elasona), ocupate în bună parte de ei.

Din Epir și Tesalia Aromânii s'au coborât în Acarnania și Etolia, unii din ei înaintând cu turmele până pe colinele ce se lasă în fața golfului Lepante, iar alții în Atica.

Așezări ale acelorași Români se află și în muntele Olimp, despre care va fi vorba mai jos. După aceea, la miazănoapte, în regiunea Salonicului și, la răsărit, până în orașele Cavala, Sear și Xanti.

Viața lor petrecută aproape vecinic în munți, ca unii cari, la origine, s'au ocupat mai mult cu păstoritul, i-a făcut să se simtă mai liberi; de aceea ei sunt mai hotărâți și gata la orice acțiune «zăboinică». În războiul pentru neartărarea Eladei mulți din ei și-au vărsat sângele, ajungând eroi legendari ai Greciei.

Din vremuri imemorabile, acești Români s'au bucurat de libertate deplină în administrație, având o organizație socială proprie a lor, pe care le-au respectat-o și Turcii, la venirea lor în Europa. În veacul de mijloc, ei erau atât de stăpâni pe pozițiunile lor în munți, încât rabinul Beniamin din Tudela din sec. XII afirmă că «niminen nu-i poate ataca prin războiu; niciun împărat nu-i poate supune», iar cronicarul bizantin din sec. XIV Ioan Cantacuzen îi numește «fără stăpân».

De aceea și Turcii, după ocuparea Epirului și a Tesaliei, găsind pe Aromânii cu viață autonomă, nu i-au supus, ci le-au respectat privilegiile avute dela stăpânitorii lor creștini: «Ei n'au fost supuși — spune N. Lorga — căci nu era același obiceiul în Statele Sultanului, la acești regim cu alte popoare cucerite. Respectul vechilor libertăți, al privilegiilor acordate de suveranii creștini, era una din normele principale ale sistemului turcesc». Scriitorul francez Pouqueville, care i-a cunoscut bine cu un veac înainte, pomenește despre anumite privilegii sub Turci, până la apariția satrapului Ali-Pașa.

Grecii numesc pe acești Români *Caraguni* (*Garaguni*), după culoarea neagră a portului (*kara* «negru» și *guna*), iar pe cei din Acar-

mania și Etolia *Pistichi*. Amândouă numele sunt necunoscute de Aromâni. O parte dintre Pistichi ar fi trecut, după relatările lui Teodor T. Burada, în Asia.

Intrucât Aromânii din această tulpină trăiesc în nemijlocită apropiere cu Grecii, cu timpul, mulți din ei au fost greceziți. Astfel, o bună parte din ținutul Zagor care, la început, a fost locuit numai de Aromâni, a fost desnaționalizată. Astăzi ei se mai păstrează numai în comunele: *Laișta* (*Laca*), *Băiasă*, *Leșnița*, *Paliokori*, *Dobrinovo*, *Macrini*, *Flamburari*, *Cerneși*, *Drăstinic*, *Leși*, *Grebeniți*, *Dragari* și *Doliani*.

Un alt ținut locuit altă dată de Aromânii greceziți cu mult înaintea celor din Zagor, este cel ocupat de *Cupăciari*.

Tot ca Aromânii greceziți din această tulpină trebuie socotiți păstori greci cu viață nomadă, *Sărăcăciani*. Aceștia, originari din comuna românească *Siracu*, de unde își trag și numele, întocmai ca și Cupăciarii, și-au păstrat locuințele lor cu colibe rotunde ca la Fărșeroți, ocupația cu păstoritul sub forma nomadă, și portul cu organizația lor în celnicitate. Numai limba le este grecească, dar și această împetrișată cu cuvinte românești, moștenite de pe vremea când erau Aromâni.

Cât de intensă a fost grezirea elementului românesc din această tulpină, se poate vedea și dintr'un alt fenomen. În Epir se întâlnește și azi localități lipsite de elementul românesc, în care limba secretă a meseriașilor greci se alcătuiește numai din cuvinte aromânești. Ele reprezintă resturi din graiul Aromânilor desnaționalizați în masa greacă. Așa se explică și dispariția elementului românesc, care, în veacurile de mijloc, forma populațiunea de bază din Acarnania și Etolia. Ei ținneau tot de tulpina Românilor din Pind și Tesalia, după cum țineau și cei din Peninsula Calcidică. «Vlahii din această Tesalie înaintea către Răsărit pe pământul care aparține mai târziu călugărilor dela Muntele Athos; sunt ciobanii cari vând brânza lor «Vlahă»; femeile și fetele lor vin să tulbure exercițiile de asecele ale monahilor; mânăstirea cercă să facă dintr'inșii serbii săi, dulopereci» (N. Ior-Calcidică multe sate locuite existau în Peninsula Calcidică multe sate locuite de Aromâni. Nici acești Aromâni nu s'au mai putut păstra în așezări permanente, deși ca populațiunea flotantă, venită din altă parte, se afla răspândită pretutindeni și mai ales în Casandra. Ei au mai înaintat cu turmele spre miazănoapte, mulți din ei pierzându-se în masa slavă.

Aromânii din Olimp. O tulpină aparte formează Aromânii așezați în cele câteva sate: *Neohori*, *Fteri*, *Milia*, *Cochinopoli*, cu centrul mai mare *Ulaholiuvidi*. După graiul ei prezintă asemănări cu Aromânii din Pind, de unde, se crede, că s'au așezat în locurile de azi. Nu se știe nimic despre motivele care i-au determinat să-și părăsească vechile locuințe și, mai ales, despre epoca emigrării lor. Se pare că ei au venit în Olimp cu mult înainte de mișcările revoluționare ale lui Ali-Pașa.

Acela care s'a ocupat mai întâiu cu acești Aromâni este arheologul francez Heuzey. «Ils n'ont conservé aucune tradition sur l'époque où ils s'établirent dans ces parages. Ils disent seulement qu'ils vinrent des montagnes, que Livadhi fut leur premier établissement et que les autres villages n'ont été fondés que beaucoup plus tard... Il est probable que cette petite colonie n'est que le débris d'une colonie plus considérable, qui, vers la fin du moyen âge, occupa toutes les montagnes de la Thessalie». Weigand care i-a cunoscut mai târziu și le-a studiat și graiul, nu știe să spună mai mult decât arheologul francez pe care nu-l citează. În schimb, el îi caracterizează ca oameni muncitori, economi până la sgărcenie, cinștii și ospitalieri până la sfîntenie. În vremurile mai vechi, acești Români erau mai numeroși. Cu timpul, ei au emigrat ca neguțatori și meseriași în orașele din Macedonia, dar mai ales în Salonie.

Grămestonii reprezintă tulpina de Aromâni, care, ca număr, vine imediat după Românii din Epir și Tesalia. Locul lor de obârșie este muntele Gramos, o prelungire a Pindului.

În acest munte, exista cu câteva veacuri înainte, cel mai mare centru al lor, *Gramostea*, care a strălucit prin comerț și meserii înainte de Moscopole. Înconjurată de optsprezece munți, Gramostea, văzută din spre muntele Seară, care alcătuia intrarea principală în oraș, se întindea în amfiteatru până aproape de muntele Nicola. Astăzi n'a mai rămas nimic din acest oraș cu 40.000 de locuitori, toți Aromâni. Numai ruinele vechilor clădiri, printre care se găsește vreo douăzeci de case sărăcăcioase clădite, mai spun ceva despre strălucirea lui de altă dată. Toți Românii din acest oraș ca și cei din centrele Niculici (pe râul Nicola), Linotopi, Fușea și altele s'au răspândit în întreaga Macedonia, în *Bitolia*, *Crusova*, *Părlăp*, *Târnova*, *Magarova*, *Nijopole*, *Ueles*, *Coțani*, *Hrușiștea*, *Blaja* etc. Astăzi populațiunea de bază din centrele aromânești din Jugoslavia, exceptând unele mici amestecuri de Români din Albania și Pind, este originară din Gramos, Dintre păstori, cea mai mare parte au emigrat în spre miazănoapte, ajungând până în munții Murihova și în Meglen, unde au fondat marea comună *Livadzi*; alții au înaintat și mai în spre Nord până în munții Bulgariei Vitos, Rila și peste tot începând din Stara Planina până la Marea Neagră. Pe aceștia i-a studiat Weigand, indicând și locuințele lor. Ei due viață nomadă ca și Sărăcăciani și Iurucii (păstori nomazi turci) din Bulgaria, de aceea, adeseori, fiind confundați cu aceștia, au fost numiți *Caracaciani* și chiar *Iuruci*. Bulgarii le mai zic *Beli Vlasi* (Români Albi), în opoziție cu *Karavlasi* (Români Negri) pentru Dacoromâni.

Fărșeroții. În Albania Românii sunt răspândiți la orașe și la sate. Cei dintâi se ocupă cu comerțul și meseriile, cei din urmă cu păstoritul sub forma nomadă. Aceștia sunt *Fărșeroții*. Numele le vine dela comuna *Frașari* din Albania, de origină albaneză: *frashër*; în albaneză cuvântul însemnează «frasin» din lat. FRAXINUS. Se pare că cu câteva veacuri înainte, pe când Aromânii nu se depărtaseră dela ocupațiunea lor cu păstoritul, toți, atât cei dela țară cât și cei dela oraș, țineau de tulpina de Aromâni din care se trag Fărșeroții. Astăzi este o deosebire între unii și alții atât în viață cât și în grai. Cei dintâi, ca elemente orășenite, s'au amestecat cu Aromânii din alte tulpini, deosebindu-se azi de frații lor Fărșeroți nu numai în viață, ci și

în grai. Centrul acestor Aromâni, Moscopole, a ajuns cu câteva veacuri înainte la o înflorire atât de mare, în ce privește cultura, artele, comerțul și meseriile, încât pretutindeni numele de «Moscopolean» pentru Aromâni, ajunsesc un termen de elită.

Fărșeroții așa cum l-am cunoscut în Albania, apare mai deșchelat decât Românii din celelalte tulpini. El este foarte mobil, cu mișcări degajate și spontan la vorbă. Ca înfățișare, având trăsăturile feței regulate, ochii negri și privirea aeră, el reprezintă, poate, tipul cel mai frumos al populațiilor românești din Sudul Dunării. Față de acest tip, pentru care Weigand a afirmat că «se poate compara cu soldatul legionar roman», Moscopoleanul se deosebește prin lipsa de rusticitate în mișcări și apucături. În afară de aceasta, ca temperament, acesta este mult mai liniștit, iar în vorbă măsurat.

În calitate de păstori nomazi, Fărșeroții au emigrat cu turmele, de multe ori, și în afară de Albania. Totuși, peregrinările lor n'au atins suprafața de expansiune a Grămesteniilor și Românilor din Pind. Pe vremuri, când Grecia se afla încă sub Turci, ei se coborau vara până în Acarnania și Etolia, în regiunea păduroasă cunoscută sub numele *Maniana*. Pe aceștia i-au cunoscut mai bine scriitorii străini Pouqueville și Heuzey. Alții, însă, emigrau și în spre miazănoapte. Astăzi, așezări de Fărșeroți se găsește în regiunea orașelor Vodena și Veria de lângă Salonie.

Aromânii din Muloviste și Gopeși. O tulpină deosebită formează Aromânii așezați în două comune mari din Jugoslavia: Muloviste și Gopeși, din apropierea orașului Bitolia. Ca înfățișare, ei nu se deosebesc de Aromânii grămesteni în mijlocul cărora trăiesc. Numai graiul lor este puțin deosebit, iar cei rămași la țară, ca element sedentar, se arată ceva mai înapoiți. În schimb, ei sunt oameni inteligenți, muncitori ca toți Aromânii, și foarte întreprinzători.

Weigand, vorbind despre particularitățile de grai la unii Aromâni din apropierea Ohridei (*Beala-de-sus* și *Beala-de-jos*), care se aseamănă cu acela din dialectul meglenit, a încercat să facă o apreciere, în ce privește originea, între Românii din această tulpină și Meglenoromânii. Un insuși, ocupându-mă mai pe larg cu originea Meglenoromânilor, pe baza unui nou element din graiul Mulovistenilor și Gopeșenilor nerelevant, anume rostirea lui *ă*, *â* sub accent ca o, am presupus că tulpina acestor Aromâni ar ține de Megleniți. Cum însă, în cercetările mele la Aromânii din Albania, am auzit și în graiul Fărșeroților pe alocuri, *ă*, *â* accentuați în poziție nazală cu o pronunțare care se apropie de aceea a lui *o* deschis, mă întreb dacă și particularitatea relevată pentru întâia dată de mine din graiul Mulovistenilor și Gopeșenilor n'ar fi o evoluție internă, fără legătură cu rostirea meglenită.

Intr-o călătorie pe care am făcut-o în Muloviste, n'am putut observa alte particularități de grai decât cele cunoscute. În schimb, numele pietii din mijlocul comunei «Mujgagă», care nu este decât «moș Gagă», m'a făcut din nou să mă gândesc la originea lor meglenită. Intr'adevăr, aceste două cuvinte care nu există la Aromâni, se găsesc numai la Megleniți. Desigur, după datele limbii, explicarea dată până acum este singura pe baza căreia ne-am putea apropia de originea lor deosebită. Numai că ele nu sunt suficiente pentru fixarea definitivă a obârșiei lor. În afară de aceasta, tipul lor se identifică cu acela al Grămesteniilor. Cât am stat în Muloviste, n'am putut vedea nici unul cu privire stinsă și cu umerii obrazului ridicati, așa cum se arată Meglenoromânii de pretutindeni. Din contra, Aromânii din Muloviste și Gopeși sunt oameni bine făcuți, cei mai mulți din ei frumoși și cu trăsăturile feței regulate.

Ca și Românii din celelalte tulpini, Mulovistenii și Gopeșenii n'au rămas toți în comuna lor. Unii din ei au fost colonizați de către Turci în părțile nordice ale Peninsulei Balcanice. Alții, în calitate de neguțatori, s'au așezat în Serbia și Bulgaria.

La toate aceste tulpini, așezate în ținuturi izolate sau în regiuni amestecate, viața se desfășoară, după aceleși norme, care constituie trăsătura caracteristică a întregii populații aromânești. Astăzi, când se vorbește despre popoarele balcanice, de obicei, se trece cu vederea peste această notă caracteristică din viața lor.

Indeletnicirile Aromânilor

Toate familiile Aromânilor care trăiesc din creșterea vitelor sunt organizate în *fălcări*. O fălcare este o alcătuire din mai multe familii (între 50 și 200), care, de obicei, se cam înrudece între ele. În fruntea fiecărei fălcări stă celnicul. Poziția socială a celnicului față de fălcare este aceea care decurge din situația lui de cel mai mare bogătaş în turme de oi, în cai și în catări, având toată autoritatea față de fălcări în toate treburile lor privitoare la păstorit. Înainte vreme, celnicul avea și autoritatea judiciară. Deasemenea el era acela care apăra și siguranța fălcărilor. Pe baza acestor servicii ce le aducea fălcărilor, dreptul celnicului era ereditar. El se simțea, după cum afirmă și arheologul francez Heuzey, ca moștenitor al unor drepturi vechi și speciale în mijlocul fălcărilor: «Personage tout pacifique il prétend cependant tenir ses droits d'ancêtres guerriers, qu'ils ont acquis, le sabre en main».

Originea acestui celnicat este foarte veche. Pe vremuri, celnicul era pentru Aromâni ceea ce era judele la Dacoromâni. Numai mai târziu, sub Turci, cu toată libertatea de care se bucurau în administrație, atribuțiunile lui militare au trecut asupra «capitanilor», ajutați de «armatoli», despre care ne vorbește tradiția centelor aromânești mai vechi din tulpina Aromânilor din Pind și este consemnată și de scriitorul francez Pouqueville.

În afară de păstorit, Aromânii s'au ocupat și cu agricultura. Pentru vechimea acestei indelenticiri ne vorbesc mulțimea termenilor latini: AGER, ARO, SICILIO, TRIBULO, etc., dar mai cu deosebire ARATRUM și VOMER care au dat în aromână agru, «ogor», ar, searsir «secer», triyir «treier» aratu, «plug», vomer «fierul lat, al plugului». Chiar astăzi, Aromânii, acolo unde dispun de teren cultivabil, se ocupă cu cultura pământului. Această indelenticire se observă și în Epir, unde dragostea pentru natură a făcut pe Aromâni să nu se

prea îndepărteze de păstorit. Aromânii din Furca, Turia, în ținutul Zagor, ca și cei din câteva sate așezate pe versantul apusean al Pindului: Cerneși, Floru, Grebeniți, etc., se ocupă cu agricultura.

Însă ocupațiunea cu care Aromânii s'au impus nu numai între popoarele balcanice, ci și în străinătate a fost comerțul. Treccrea dela păstorit la comerț s'a făcut încă din timpurile cele mai vechi. Deșteptăciunea firească a Aromânilor, unită cu acea experiență și cunoaștere a lumii pe care ei singuri și-o puteau câștiga în cursul drumurilor lungi ce străbateau, i-au făcut mai de mult să nu rămână indiferenți față de celelalte ocupațiuni și, mai ales, față de comerț, care era să le producă câștiguri mult mai mari. Această năzuință a lor de a se înavuți pe cai cât se poate mai practice a fost foarte mult ajutată și de caravanele cu care făceau transporturile de mărfuri în întreaga Peninsula Balcanică. Începutul comerțului la Aromâni s'a făcut prin cărvănări. Caravanele lor nu se mulțeau să transporte numai mărfurile altora ci duceau cu sine spre vânzare și produsele lor, fie lapte, fie fabricate de lână. În modul acesta, gustul de câștig, care avea mai mulți sorți de izbândă în comerț decât în păstorit, începuse să-i atragă cât mai mult și, puțin câte puțin, ei treceau dela starea de păstori la aceea de neguțatori, la început ambulanti, după aceea cu așezări stabile.

Astăzi, orașele mari și mici din ținuturile în care sunt răspândiți Aromânii în Grecia, Albania, Jugoslavia, Bulgaria sunt pline de neguțatori români. În vremurile mai vechi, asociați în companii, ei treceau granițele Peninsulei Balcanice, stabilind comptoare în cele mai importante centre din Franța, Italia, Ungaria, Austria, Germania, Polonia și Rusia. Nu există scriitor apusean din veacul trecut, care să fi făcut cercetări în Peninsula Balcanică, fără să vorbească cu admirație de spiritul lor întreprinzător. Pouqueville, care i-a cunoscut mai bine ca oricare altul, vorbind despre Aromânii din centrele Călarîi, Siracu, Aminciu, ca și de accia așezați în satele din Aspropotam și Zagor, ne spune că încă din 1760, mulți dintre ei începuseră să se răspândească în principalele porturi mediteraneene, iar alții să deschidă case de comerț în Neapole, Livorno, Genua, Sardinia, Cadix, Sicilia, Malta, Venetia, Ancona și Ragusa.

După împrăștierea Aromânilor din sudul Albaniei, unde aveau ca centru cultural și comercial Moscopole, cei mai mulți s'au răspândit în Ungaria, Austria, Polonia și Rusia. Fugind de teama dezordinilor din patrie provocate de sălbăticia cetelor albaneze, ei duceau cu sine tot avutul lor în bani. Amintirea acestor zile grele a rămas vie încă până azi în memoria Aromânilor. Mulți dintre bătrânii familiilor refugiate își aduc aminte că părinții lor plecau în orașele din Ungaria cu «saci și craiste de aur», cu «galbeni ascunși în oale umplute până în vârf cu micră» sau cu hainele căpșuite cu bancnote, de teamă ca să nu fie jefuiți de Turci, la trecerea lor în alte țări.

Insușirile sufletești ale Aromânilor

Ceeace deosebește pe un Aromân țărân sau orășean de un Grec, Albanez sau Bulgar, este, în primul rând, acea energie proprie, care, oriunde și ori ce împrejurări s'ar găsi el, îl face capabil să-și croiască mai repede un drum în viață cu o ascensiune în domeniul economico-social și cultural puțin obișnuită la celelalte popoare balcanice. Dela păstorul cel mai umil cu viața vecinic pe drumuri, până la orașeanul ajuns prin comerț la bogății fabuloase, se observă același spirit nestămintăpărat, care îl ține într-o continuă activitate.

Alte două calități ale Aromânului sânt *sobrietatea* și *calmitatea*.

Când este vorba să-și înfiripeze o afacere, Aromânul este în stare să facă toate economiile posibile. Numai lenea și risipa nu i se pot atribui. Poate că spiritul de economie, care caracterizează viața tuturor tulpinilor aromânești, se datorează păstrarea în graiul lor a cuvântului *pecunia* din lat. *pecunia*, cu înțelesul de «bani străși pentru bătrânețe», pierdut la celelalte populații românești. În schimb, cum ajung la o situație materială care le poate asigura o viață lipsită de griji, ei știu să beneficieze de toate acele comodități pe care le oferă roadele unei civilizații înaintate. De aceea, astăzi nu-i de mirare, dacă chiar păstorul cu viață nomadă, cum este Fărșeroțul, odată așezat în locuințe stabile, știe să-și îngrijească casa, împodobind-o cu tot felul de țesături și ținând-o într-o curățenie, care a stârnit admirația tuturor străinilor care l-au vizitat. În lucrarea sa de sinteză despre popoarele balcanice, Weigand relevează în modul următor curățenia caselor la Aromâni: «Während man in Makedonien überall von Ungeziefer aller Art geplagt wird, kann man sicher sein, in jeder Beziehung exemplarische Sauberkeit in den schönen aromanischen Gebirgsdörfern zu finden. Dort ist auch der Sinn für schöne Natur, für reine Luft und kaltes klares Wasser mehr als bei andern Balkanvölkern bewusst vorhanden».

Dar dacă Aromânul este activ, *sobru și economic*, el nu este mai puțin inteligent. Față de celelalte popoare balcanice, Aromânii, cu cât sânt mai puțin numeroși, cu atât sânt mai impunători prin deșteptăciunea și inteligența lor. Fără a exagera cătuși de puțin această înaltă însușire cu care i-a înzestrat natura, trebuie să recunoaștem că, din acest punct de vedere, ei reprezintă un popor unic printre Albanezii și Slavii cu care trăiesc. Dacă există o populațiune care, în raport cu forța ei numerică, a reușit să se impună ca factor hotărâtor în viața economico-socială și culturală în Balcani, grație inteligenței și activității desfășurate, aceasta este populațiunea aromânească. Nici Slavii și nici Albanezii n'au dat popoarelor balcanice personalități de valoarea unui *Coletti*, originar din Siracu, primul ministru al Greciei libere, sau evergheti ca *Toșia* și *Gheorghie Averof*, amândoi Aromâni originari din Aminciu (Metova), care au ridicat cu banii lor cele mai înalte instituțiuni de cultură din Grecia; infine istoricii și oamenii politici ca: *Uladan Georgevici* și *Tsintar Marcovic* ai Serbiei; *Baron Sina din Mosto-pole* și *Nicolae Dumba din Blata* cu o întreagă pleadă de învățați și bărbați luștri.

Th. CAPIDAN

B L E S T E M U L

FRAGMENT DIN ROMANUL ISTORIC „MARCU CRAIȘORUL” DE ANTON BALOTI

Pe părarar sus, atârnavu prea cuvioase icoane: Maica Domnului, bazilică imbrăceată în aur și argint. Nestrămutată ca vecinicia, fine, sub coroana nestematelor, pruncul în brațe; alături Coborirea de pe Cruce, moștenire părintească a Doamnei Mara, iconă venită de prin părțile Rașcei dalnate. Maica cutropită de durere cu trupul Domnului în brațe. Mai jos, adus de kir popa Nicodim, Sfântul Antonie străjue și el cortul domnesc

Din sus, din grinzile ce țin stâlpii șatrei, în fața părararului, ce se află a fi țesătură a prea iscusitei monahe Calinichia, adormită acu întru Domnul, maica Mireii Vodă, licare ulciu sfințit. Candelă grea cu totul și totul de aur.

Dedesubt pe lăcere vărgat, cărămiziu și alb, crucea jurământelor, înflorată, chipuri de smalt, și de trei ori tăiată. Alături cățuia în care arde smirna.

Soarele coborise pe crugul cerului numai cât o suljiță. Era acu pe la al doilea ceas al nămiezii. În cort lumină pârporă. Doar prin zicerea ușilor da busna soarele că se ridicase cergile. Vântul subțire de Octombrie birnise norii și-i măturase îmbucătățindu-i.

La ceasul acesta se adunaseră, așa precum fusese și porunca, boierii, la sfatul cel mare. Acu vorbea, cu fața către sfințele icoane, tot Domnul. Le arăta căta oaste putuse strânge și căta silă aduse Baiazet, cățuia cumplit îi mersese vorba, Fulgerul.

Boierii mulți veniseră la sfat, că Domnul chemase aci toate puterile sale. Chemase și din Amlaș și dela Făgăraș, oaste din ducatele sale de peste munți, pe care le ținea după învoiala cu craiul ungurese, moștenire de la unchiul Măriei Sale, Vlaicu Vodă.

Se umpluse cortul cât șura de atâta boierime. Mai lângă ușă, dați în lături din suvoitul luminii, albeau pete, căpitani cetelor moșnenești. Radu Hoabă din Loviștea își învârtea șoimii ochilor că-și tăia și răsuflarea. Vătaful Văleu din Ciungetul Vălcii își juca chicia groasă, neagră corb, amușe de atâta minunăție, că nu mai călece el pe la sfat domnesc. Cuvincios, cu căciula lătareată în mână, se îndesa doar s'o face nevăzut, și Lupșa din Călniul Gorjului. Căpitantul Onică, mai mare peste cetele moșnenești de prin satele de la Cămpulung, cetatea domnească, sta mai desghetat, că mai apropiase el curtea, și Domnul îl știa pre anume; brad de ruznîn, își tot învârtea mustățile lungi, de te luau în furcă.

Domnul ce-și pusese acum o haină de postav vișinie lungă până peste genunchi, arăta toemai căta oaste putuse ridica în fața furnicarului turcesc. Vreo patru mii de călăreți, boierii și păcurile lor, cam șase mii de arecași ai căpitanelor de județe, moșnenii câteva sute, și pedesapra gloata, chemată și ea. Și încă și oamenii, tot câteva sute, veniți din ducatele ardelene.

Boierii se strânseseră către masa lungă din mijlocul cortului, unde se așezase Vodă. Pe țărși bătuți în pământ, blăni întinse, deasupra scoarte din lăzile domnești.

În dreapta voiodului sta kir popa Nicodim, numărând cuvios mătânile de lemn sfințit, chiparos mirositor. Imprejur mai pe scaune, mai pe butuci, da mai ales pe lăzi grele de Brașov, trase lângă pereți, boierii cei mari și cei bătrâni, cari aveau glas. Alții se propțiseră toemai pe lăzile de lângă pereți. Tineretul se înțepenise bine în picioare, cisme nalte de Cracovia, încrețite armonice în glesnă: ascultau, că n'aveau vorbă, doar să răspundă la vreo întrebare.

Lângă Domn, în stânga, fusese poftit să se așeze dumnealui jupân Nan Udobă, biv vel ban, dar nu Craiovei, ci Severiului, ce era acum numai poftit neîmplinit Măriei Sale. Udobă, boier încercat de ani și vrednicie, că slujis-

cu credință patru domnii, văzuse multe și știa multe.

— Adevăr grăși, Măria Ta, puțină oaste! Da tot puțină ar fi fost și de-ar fi venit și boierii lui Roman Vodă, și încă la nimic n'ar fi slujit nici legământul cu craiul unguresc, că păgânii sunt mulți ca nisipul mărilor, grăia cumpănit boierul. Da nici că se putea loc mai bun de războiu, Măria Ta. Aci la strămoarea drumului, în roghine, mulțimea nu le-a fi a bine, ci mai curând a pagubă.

Nan Udobă, că mai era și rubedenie domnească, își pusese mâna bătrână preste a lui Vodă. Îi amintea acu de bătaia dinspre Ialomița, a păreălabului Dragomir dela Cetatea Dâmboviței, ce era acum monah la Cotmeana, la sfânta mânăstire. Fusese smintit tare și tot la strămoare, între noroaie, Voiodul Nicolae al Ardealului.

— Ți-aduci aminte, Măria Ta, că tânărai, da m'ai scăpat de Ungurul, ce se repezise cu suljița să mă arunce depe cal. Noroc că l'ai răpus Măria Ta!

Domnul, pe gânduri, își lipise privirea de incele boierului. Avea umul care atunci îl luase; agată roșeată ca mierea arsă, săpată lăuntru, chipuri și între ele un șarpe încolăcit. Pusese doar să-i sape de-a'nconjurul numele.

Vodă își lăsase capul pe spătarul înalt al scaunului, incele boierului că mai erau și altele, între cari umul cu doi lei și o cutiuță, îi erau aducere aminte de demult. Dar cum boierul ar fi sfătuit mult, se hotărî să vorbească iarăși, să arate că bine-i ghicise Nan Udobă gândul.

— Bine ai grăit biv vel bane! La asta m'am gândit și eu. Aci între rovine lovi-vom mai bine pe vrăjmaș. Puțini, om birui pe mulți la strămoare. Dar să vedem întâi ce vești n'emai aduce dumnealor căpitani, ce au văzut fețele Turcului; și ochii i se așeză pe logofătul Pilea.

Nu-și uitase logofătul iscoadele; așteptau, după cuvînță, afară. Dumnealui ședea acum lângă Roman Herescu, ce fusese sol la Polonezi și la curtea Domnului moldovean.

Herescu era fudul se întrecea cu logofătul Filos, care se îngătuia și el mai încolo, înciudat că nu putuse prinde loc decât mai spre coada mesei, toemai lângă Antonie grămăticul, ce-și cerceta grijuliu penele de-a fi ascuțite. Frige-linte se uita chiondoriș, că i se scurgeau ochii la haina cea nouă a lui jupân Herescu, născocitură de prin țara leșească. Purta peste aurul tebencii tătarăști, aruncată pe umeri, haină scurtă de postav gătită cu șireturi de mătase, dar mai ales îmblănită cu helgii de nevăstucă, asta-i lua ochii Greului, fudul.

— Măria Ta, se ridică logofătul Pilea, să grăiască întâiu căpitantul Radu Hoabă și vătaful meu de la Terpezița. Oană Bistret, și de vrea și boier Măndricica, că de voia lui s'a dus. Ei au fost cu vitejii în cele părți de-aus săcăit pe Turci și i-au smintit, după cum bine știe Măria Ta! Noi, și arată și spre jupân Dragomir ot Segareea, ce i se proptise în spinare, n'am făcut decât să dăm poruncile și să grijim de plinirea lor. Ș'apoi om chema și iscoadele, că sunt gata, stau afară, așteaptă poruncă.

Căpitantul Radu Hoabă și înaintase, drept cu mâinile lungi în lungul trupului, se uita în ochii Domnului, aștepta semu să grăiască; de afară fusese chemat și vătaful Bistret, mai mare peste vitejii din satele dumnealui logofătului, oameni vestiți prin caii lor înși. Acu se apropia și el, plecat ca omul lângă curte. Dintre tineret fusese împins mai în față și Măndricica, mînuie de flăcău oacheș. Se tot codea să se arate.

— Mult mi-ați bucurat sufletul, căpitane Hoabă, și răsplata n'o uita pe Lovișteni, încep Măria Sa, nici pe dumneata, vătafe! Știu, mi-ați săcăit bine turcimea, de nu s'a putut hodini

de loc de când a trecut râul. Și întorcându-și ochii către jupân Măndricica, gata să intre în pământ. Da pe dumneata?... nu știu! Să te cert..., sau mai bine să mă minunez?...

Jupân Măndricica se înțelesese și cu alți boieri, tot tineri de ani ca și el, ba și cu domnișorul Dănuț, ficiorul lui Dan Vodă, nepot Măriei Sale, ce era svânturat rău, hotărîseră să cadă și ei noaptea preste oastea sultanului, și alaltăieri noapte, zis și făcut. Fără știrea dumnealui logofătul Pilea, poate numai căpitantul Dragomir să fi avut vânt de așa ceva, că prea roși acu când grăi Vodă.

Loviseră ienicerimea, ba mai luaseră și podvezi. Și nu erau decât o mână de zănatici, fără oaste. Noroc le-a fost că prinseseră păleul de ieniceri, înaintașii oastei, toemai în codri, în pădurile de la Terpezița, de au gândit necredincioși că s'au pornit și copacii asupra lor, și-au rupt-o singuri la fugă. Dar mai încolo, potop, se urniseră asupra lor, în hărtoapele de la Dragomira și cetele domnești, de-i zăpăciră și mai rău.

Vodă, care urmase vorba, că știa isprăvile oamenilor, dar vrea să afle după socotința celor ce văzuseră fața dușmanului, țaria lor, și mai ales gândurile, făcuse semu să vorbească căpitantul moșnenilor lovișteni.

— Măria Ta, începuse Radu Hoabă la semnul lui Vodă, cum bine ziseși, multă oaste... Multă, da proastă și slabă! Că știu și dumnealor boierii, și a rătă către logofătul Pilea și căpitantul Dragomir. N'au avut parte nici de hodină, nici de-ale gurii de când au trecut râul; tot în izbeli i-am adus prin toate coclaurile. Ș'acu c'au aflat, dela iscoadele lor, că nu-i decât un singur drum către miezul țării, pe aci pe drumul podarilor, prin smăcurile Jiilor, unde le ații Măria Ta calea, n'au avut de cât un gând, să puie tabără. Ce gând or avea acu o ști poate iscoadele, că asta-i socoteala lor, noi știm să-i lovim, nu alta. Și munteanul îndesat, de scotea ursul din vizuină, se propti bine în picioare și-și pironi ochii în pământ. Isprăvise de grăit.

Vătaful Bistret, mai priceput la ale vorbii, începu și el, vorbea îndrăneș, că stând afară și așteptând, mai trăsese cu urechea la iscoade și știa acu să întorească vorba. Mulțumi întâi pentru vorbele bune și pentru făgăduială, că de mult îi dorea sufletul un petec de moșie, să intre și el pe deaintregul în cinul boieresc. Și asta numai dania lui Vodă o putea face.

După multă socotință, gândese, Măria Ta, că Turcul a pus tabără, că nu mai putea. Oștile le sunt mai mult a cale întoarsă decât a bătaie, că n'au avut hodină, nici de-ale mănecării. Le-am luat atâtea podvezi și țara au găsit-o pustie, c'așa le-am lăsat-o urma vătaful îngânându-se. Mînțea, isprava o făcuseră oamenii căpitanelui Dragomir, ei pârjoliseră totul în calea turcimii. Nu cred să ție la bătaie, de le-om izbi mâine cu putere mare așezarea, își dădu drumul limbii Bistret, da se oprî că Vodă și n'eruntase sprâncenele. Potientit își tot roteca pălăria frucească, ce purta, ca să semene cu boierii.

Va să zică, socotești, vătafe, că izbelile cetelor noastre lau sleit destul pe vrăjmaș, puse Vodă capăt vântului ce-și luase singur omul boierului. Da, ca să lovim noi tabăra turcească, nici gând, boieri! se întoarse Vodă către unii, cari murmuraseră a încuviințare, când îi scăpase vătafului prostia. Și-ți vedea îndată de ce... Să vie iscoadele!... Trimete-le dumneata, vătafe, îi făcu drum Vodă lui Bistret, ce se mișcă cu părere de rău... se și văzuse vârit în treburi mari.

Se ridicase, grăbit să vorbească, de lângă kir Nicodim care amurmura rugăciuni. Stănilă, banul Craiovei. Nu-l lăsa nerăbdarea să aștepte iscoadele. Avea socoteli mari, cum să bată turci-

mea. Și cum Vodă nu putea să coboare așa deodată nasul cel mare al mândricii banului, Stănilă vorbea. Banul simțise dela iscoade un zvon mai vechi, c'ar fi emers prin turcime vorbă de cale întoarsă, și tot da înainte.

Noroc că răbdarea Domnului nu fu pusă la încercare prea grea. Iscoadele se arătară. Oprîți lângă ușă, stau chiar în suvoitul luminii. Zăpăciți, adăstau acolo: Oprea Pisăr, Cătălin și frații Cărtiță.

— Apropiati mai încoace. Le făcu semu cu mâna logofătul Pilea. Vrea Măria Sa să audă ce știți.

Cătălin, roșu ca para focului, de abi păși câțiva coți mai înainte. Frații Cărtiță, gata să intre după poreclă în pământ. Doar Oprea Pisăr, cu mâinile vârte în chimir, cioban, căleă mai desghetat. Își tot sălta pe umeri sarica seină.

Banul, catifea nărăzată de Luvia, sabie grea în sold, trebui să se așeze pe lădoiul său de Brașov.

— Eh, spuneți voi, ce-ați văzut, c'om chibzui noi, sări repezită vorba logofătului, dar Vodă i-o tăie cu mâna.

— Apăi... așezare mare... strânsă colac, întinsă de nu-i poți da roată, îndrăzni încă odată Oprea Pisăr.

— Ba sunt două așezări... se ivi și vorba subțire a lui Tudor Cărtiță, de se potieni de atâta îndrăzneală.

— Două tabere? se întrebă Vodă.

— Da, Măria Ta, că mai e una, mai de vale, pe rău... se vedea fum și s'auzeau căinii, o luă din loc și Cătălin.

— Și n'ați prins a cui să fie tabăra?

— Nu. Măria Ta, că nu ne-am putut apropia... ne simțiseră căinii... Da se zăcea de departe steag agățat sus în margine.

Cum arăta, oameni buni? Intrebă Vodă, că știa să-i ia mai cu ușurelul. Vistierul cumințit nu se mai amesteca.

— Adevăr, Măria Ta, că n'am văzut... că era departe... Da parcă nu erau cozi, mai curând arăta a prapor de sfințită biserică... Da să spunem drept, nu-i așa, măi Cărtiță?... Cruce n'am zărit.

Eh, și acu ce mai ziceți, boieri dumneavoastră? Dumneata, vel bane? Dar dumneata jupân Costea? Se întoarse Vodă și către un boier negricios, ce murmurase adineauri. Ei, cădem mâine peste așezarea turcească?... Așa vă sta mîntea, să ne lovească ceiații în coaste?

Boierii se n'ciudară că-i rușina Vodă, dar n'aveau încotro. Știa el Vodă ce făcea, că înținea trebuie stăpănită din vreme, până nu e târziu...

Iscoadele cu plecăciuni smerite, se tot dăseră îndărăt, pieiseră afară.

Sfatul de abia acum urma să se aprindă. Vorbă multă. Dar Vodă avea prepuse temeinice să creadă că timpul grăbește. De aceea el și chibzuise. Ieșise dimineața să privească peste bălți, către Mizăzi. Cătasă cât bate ochiul, și gândul i se și hotărîse. Îl știa numai dumnealui Roman Herescu și-și ghicise biv vel banul Udobă. Hotărîse să aștepte lovirea vrăjmașă. Dar atunci când Tur-

cul s'a porni, să-l vâre prin viclesug în balta Jitcanului și acolo să-l smintească.

— Aji văzut, boieri, tot ce-am putut face, începuse Vodă din nou sfatul, că timpul grăbea. Mai cu sila mai cu șiretleul am adus pe Baiazet să ne lovească aci unde vrem noi. Da, să-l lovim noi, și încă la câmp deschis, acolo unde au pus tabără? Nu, boieri, că n'avam oaste! Deaceea am chibzuit mult, cum să facem când s'a porni... ținea Vodă sfatul. Și ar fi ținut mult, dar îi tăie vorba jupân Neagoță, vătaful curții. Intrase tipit și-i era a vorbă. Vodă înțelise întee că îndrăzneala avea cuvânt grabnic și însemnat, și-l chemă la sine.

Vătaful aducea știrea că toemai atunci se înturnase o iscoadă dinspre părțile Turcului. O slugă de-a dumnealui jupân Stanciu Vranin, ce ar fi aflat vești noi. La semnul Domnului, sluga sârbească și intrase. Sufila greu că alergase s'aducă știre. În genunchi aștepta poruncă să grăiască. Se uita când la jupân Vranin, care se sculase în picioare, când la Vodă. ...Nu știa cum e mai bine.

— Stăpâne, începu sluga, m'am furisat până în marginea taberei, ce stă de vale pe rău. Sunt oameni de-ai noștri, Sârbi, ostașii lui Mareu!

— Cum?... Și Mareu din Prilep, cu necredincioși! băgui spăimântat boierul sârb.

Popa Nicodim, pierdut în rugăciuni se trezise, îi licăre-u ochii, prinsese vorba de amar. Mireea, care nu înțelesese deodată vorba streină, asculta pe dumnealui Nan Udobă, care-i tălmăcea, că deprinsese și graiul sârbesc.

— Ba da, stăpâne, lam văzut. C'a trecut grăbit, călare, către tabăra sultanului. Spuneau oamenii că l-ar fi chemat Baiazet la sfat.

Vestea căzuse venin. Jupân Vranin și Stanciu Golin se încovoiaseră a amărăciune. Cu un semu, sluga fusese repezită afară. O clipă stânjenit, Mireea fusese prins de cele trecute, se confundase: Mareu... treizeci de ani... ba mai mult... Și deodată îi înflorise în suflet Anca.

Boierii șopteau vestea. Nan Udobă singur știa. Pricepuse și îngândurarea Mireii Vodă, ba pricepuse singur și știrea. Sfat la Baiazet, semu de război.

Kir Nicodim înțepenise, privea dincolo! Se nălța, se ridicase ca depe altă lume. Îl frământa și pe el aducearea aminte... Mareu... Uroș cu țeasta zdrobită... Anca... Și acu ea și atunci, apucase crucea jurământelor. O prinsese cu amândouă mâinile, sus deasupra capului, blestem.

Nan Udobă își pusese mâna mângăială preste a Domnului. Trezit, Mireea se scuturase, elătînd pletele.

— Boieri, ați auzit? Baiazet a chemat sfat. Vă face voia! De acum va să fim gata că s'o abate viforniță peste noi...

De afară, înălțat până la cer, s'auzea kir popa Nicodim...

— Proclat! Anatemă! asupra lui Mareu.

Ieșise să audă mulțimile. Blestema!

I M N / de COSTA CAREI

*Ardealule, tu țara mea cea sfântă,
Răbojul alb al versurilor mele
De-acuma în tăcere se n'reșmântă.
E timp târziu de împlinire-a sorții.
Azi mi trăiesc, dar mâine fără stele
Lin voi dormi în innoptarea morții.
Ursita-mi omenească-i trăcătoare.
Lumina mea-i vestejitoare floare.*

Eu voiu pieri, tu însă niciodată —

*Viata ta o fiacă de-apururi,
E zvâcnit cald și fără ostentire
Și-i câmp de aur, creastă de azururi.
Norocul tău: cât lumea o să fie,
Istoria ta e, prin dumnezeire,
Cuprins n iraculos de veșnicie!...*

C R O N I C A

LITERATURA

ION BĂLAN: Colecția Abecedar FEBRE CEREȘTI 1911 — pag. 87 — lei 80.

D. Ion Bălan, tânăr din falanga poeziei ardeleni, publică în colecția «Abecedar» volumul său de debut «Febre cerești», o vâltură de versuri care apare în această colecție. Înșiși această încercare ne recomandă pe tânărul poet ca pe un scriitor care a trecut anumite examene, care se găsește la vârsta unui majorat poetic dinaintea indicat. Fenomenul de grup al tinereții poeziei ardeleni slujește în același timp selecția literară, proces așa de prețios astăzi și întărește și îlesnește climatul de înnoșurare și înflorire al unor talente care nu sunt lăstate la voia întâmplării să-și caute singure un suport moral (pentru că poezia nu și ei nevoe, mai ales la apariția lor, de sprijinul unei elementare eticii literare) și sunt întâmpinate, la vreme, de o mână atentă ocrotitoare, fraternală.

D. Ion Bălan adună deci la un loc poezii verificate, cu prilejul apariției unora din ele. Verificarea sa este îndeajuns de bogată și se împarte în patru cicluri: «Febre cerești», «Ildob», «Tristii amănii» și «Sub cer ardelean». Dăa izbutește să afirme o individualitate proprie, printre tinereții poeziei ardeleni, rezultat al unei vâlturate conștiințe critice și al unor elemente naturale de reverie și de simțire, în care o anumită înclinare spre rafinament se îmbină cu un substrat primitiv viu: strofele sale au o respirație ritmică și sonoră dificilă, întreruptă, înecată, dar nu mai puțin pătrunșă de accentul fisionomic al unui efort cultivat. Tânărul Anaharsis a vizitat Parisul, dar un accent de dăruenie, ardelenesc, nu se lasă învins în fața problemelor de rafinament interior și expresiv, difuzate în întreaga poezie contemporană, de modernismul citadin cu epicentru lui rămas, orice s'ar spune, în simbolism și ca un meșteșug arătător, insistent, care nu se sperie de stângăcia lui rustică, deschide drumul contemplației proprii, cu orice preț. D. Ion Bălan este un poet cu conștiință critică, cu spirit reflexiv și prin aceasta versurile sale au din capul locului un înțeles literar, independent de esențele naturale, de care vorbim, de șansa lor personală de a se defini mai bogat, de a se împotrivi unor anume forme predominante, dar mai generale, de poezie contemporană și a teși la iveală mai simple și personale.

Căci ceea ce se simte pozitiv în această privință, deocamdată, este spre a spune altfel, sforțarea vie a poetului care identifică visurile, viziunile și simțămintele sale, le afirmă pe toate (cele turnate în poezie) cu o anumită vitalitate dar nu le diferențiază încă după gradul lor de adâncime și originalitate intimă. Fără de acest exercițiu serios de afixare, în care intervine gustul și afinitatea pentru imagini și viziuni înalțe și la alții precum și nevoile unei inimii și unei lumi proprii, iese o substanță luminată, dintr-un focar original pe care încă nu-l găsim, nu-l desoperim în versurile sale, dar care nu există mai puțin un deva.

Poetul dă, mai întâi, un suflu nou, personal unor tipare de viziune pe care le cunoaștem. El simte, astfel, cu viuțitudine și energie subtilă, contrastul dintre dionisiac și apolinic care stăpânește condiția de viață a poetului, mai ales a poetului contemporan, antagonismul dintre spiritul de înălțime rece și clară, de ridicare până la «serafii» care se găsește cu surâsuri neutrale», cum zice într-o poezie și dintre slurciumul nestăpănit, spasmodic, sentimental, incert, viu, al bucuriilor și durerii, al vieții «panice» intime. Tema aceasta, ca temă naturală și ca temă reflexivă, este bine cunoscută în poezia contemporană. Ea se trăge din «Elevații» a lui Baudelaire, din cristalele și lebedele lui Mallarmé, din Valéry sau încă mai departe din «Floarea albăstră» a lui Novalis, poetul tendinței estetice poetice «spirituale» de esență, după noi, mai mult filosofică contemplativă, decât poetică proprie zisă.

Cielul «Febre cerești», cel mai bogat din volumul d-lui Ion Bălan, cântă mai mult decât tendința, contrastul de care vorbim, dar tema este tot așa de reflexivă ca și în cazul celorlalți. Fără de această înălțare a acestui motiv de inspirație, ajunge și la d-na, ca la celălalt, pătrând proporțiile respective acolo unde trebuie, la momente expresive izbitoare pe deplin.

În poezia «Martie» poetul spune:

«Calese dintr'un basm lunar crește flori
Și'n ferigii roșii a treacăți Pans»

Strofa de definiție a bucuriții «Febre cerești» o voi cita pentru interesul ei documentar.

«Pe piepturi de zăpăci limpezi coliere
Serafi se găsește cu surâsuri neutrale;
Clare diamante cu rădăcini în durere
Poetule, cerești febrele tale».

Dar în această tendință spre purism, în acest reflux al strofelor culcate în mărșă cum spune într'un frumos vers din buca «Febre cerești», d. Ion Bălan are strofe valéryene:

«Ca sevel'n sălcii trecutului ridici
Cu amare savori de bucuriții
Necuprinsa în cuvinte nălucă
Cea proful de floare și pas de Diană».

Versul «cu profil de floare și pas de Diană» îl subliniază încăodată pentru frumusețea lui.

Nu mai puțin frumoase sunt ultimele trei strofe din cele patru, ale poeziei «Tinerete fără bătrânețe»:

«Dar copacii în nevăzut spasm
Urcă din ramuri o sete de moarte
Prinși în inelele nevăzutei basm,
Ar vrea să fugă din soarte».

In vechi și adânci fântâni
Se prelinge sângele vremii tăcut:
Supt de nostalgii, prințul în mâini
Poartă al tristității nevăzut.

Spre valea plăngerii aproape
Îi mînte pașii vântului fugar,
Setea de lacrimi de sub pleoape
Sau pomul tristeții cu rodul anar».

Din asemenea strofe se poate, cu ușurință, vedea că d. Ion Bălan este adevărat un poet. Un motiv care se păstănește interesant cu cel

despre care vorbim, e un altul, și el cunoscut în poezia modernă, acela al poetului care «fiu al inimii și al tuturor», ca fiind sensibilă și singularitățile, acela «hoem», care vorbește în chip deosebit d-lui Ion Bălan, care se aliază cu celălalt, exprimând fără îndoială două stări de spirit ale poetului, cea «cerească» și cea de «febră» dar nu în formă directă și complet originală ci prin filtrul a două teme poetice cunoscute care aduc — respectiv cea de a doua — cu ele bagajul lor de imagini și o tehnică a lor dela Rimbaud la Carco care a scris strofa capitală pentru acest suflet poetic:

«C'est l'heure amère des poètes
Qui se sentent tristement
Porté sur l'aile inquiète
Du desordre et du tourment».

Acest aspect al «febrei» cerești și dureroase se completează la tânărul ardelen, cu o aspirație de același gen dar mai expansivă, mai puternică, pusă sub semnul a doi zeii al căror nume îl găsim în versurile sale repetat, al lui Pan și Eros, apariții interesante care nu fără deosebită atenție, trebuie semnătate în tănărul poezie ardelenă (e suficient să amintim puternica poezie a lui Mihai Beniuc «Indureratul Eros»).

În buca «Definiții», foarte izbitoare, pentru ca să ilustrăm observațiile de mai sus, cu câteva exemple, — d. Ion Bălan începe astfel:

«Eu al nimănui și al tuturor
La marginea tuturor lucrurilor,
Ca pariu — pândind grădinile de vară
Unde intr-o exultată seară».

Poezia continuă astfel:

«Ingerul frumuseții pe umbra mea
[suprapus
Pașii soarelui îi atrage în sus;
Spre abstrusele ispite, cerești capcane
Cai iluzorii la roșii răsăriti».

Dar cu sângele în vechile plase
Diavolul le-a căpușit cu mătăse.
— Cântecul nimicului, otrăvit filtrat
[în somn
De al intunericului necitit domn».

Numeroase sunt versurile în care poetul încearcă apoi sensibilitatea melanolică («Adolescență», «Septembrie», «Fata din provincie», «Toamnă», «Tristeții de Septembrie»). În altele d-na tînde să ridice această sensibilitate până la diapasonul mai vigeros și bărbătesc al disperării, al unei viziuni dure și tragice (ca în «Cântec agonie», «Cântecul morții», «Lupul», etc.).

Ca poezii complete izbitoare citez «Definiții» (pag. 8—9), «Paradis pierdut» (pag. 53—54) și «In munți» care începe cu frumoasele două versuri:

«Umbra mea o voi sfășia în rău
Și voi crea singur în munți».

Înșușirea generală care definește pe poet, afară de strofele realizate, este spiritul său de unitate, în care se revelă aceea ce numeam conștiința sa poetică critică, și care îl duce la posibilitatea construcției. Fără de, d. Ion Bălan este stăpănit excesiv de neologism, căruia îi dă adesea o consistență primitivă, dar care face nu mai puțin adesea colțuroasă și suprapusă poezia sa, deși poetul încearcă să dea o existență intențională conștientă, neologismului ca unealtă de expresie.

Dragos Vrânceanu

ARTE PLASTICE

SCULPTORUL: Opera lui Paciurea PACIUREA. tămănie pentru o anumită eroică a artei noastre singura mare și autentică viziune plastică.

Alături de alți romantici, apariția lui Paciurea are proporțiile astrale ale geniului, proporții care nu vor avea decât un singur neajuns: acela că vor fi prea extinse pentru ochii năi și contemporanilor, zăpușiți de spirit imitativ și decadent.

Fiindcă vorbim de un sculptor, ne luăm îngăduința să pomem în acel mare francez, a căruia personalitate se aşază ca o piatră de hotar între epoca modernă și trecut. August Rodin, cu măreția geniului său, de departe epicic cu un fulger despăci întunericului și pe locul unde odinioară sălășuia meșterul avid de conturare sfermească naturii, aşază un om care simte și găndește potriviv.

Geniul lui Paciurea a intuit dela început cadrul valoros al concepției romantice și, cu un curaj fără seamăn, s'a îndreptat spre o viziune de o rară autenticitate. Fără îndoială că într'un mediu mai favorabil opera acestui sculptor ar fi determinat același moment plin la noi, pe care sculptura lui Rodin la definit în plastica franceză.

Iată motivul izolării lui Paciurea: condamnat să-și trăiască zilele într-o epocă nedefinită cultural, înconjurat de colegi neinspirati, geniul lui «a retras în meditație și solitudine, determinând înșuși viața omului spre o fugă din contemporaneitate. Înconjurat de zămbeții malicioase ale mediocrierilor, încolțit de neglijența societății, sufletul omului Paciurea se amărăște și se retrage în sine. Sufletul lui nu se mai dăruie cu voluptate decât imaginilor, cărona artistului le va rotunji chipul după asemănarea sufletului său îndurerat.

Această atitudine este concretizată într'un bust care-l reprezintă pe Măntuitorul încoronat cu sângeropoasă coroană a spiniilor. Ișus apare din această materializare ca un colos de durere și sburium, pe care mîinile meșterului le tremură cu măiestrie în lutul modelat febril. Jos, pe soclu, ca o profundă explicație, Paciurea citează vorbele rostite în acel moment de durere din ceasul ultim al viineișii patimilor: «Părăsire iartă-le lor, căci nu știu ce fac». Opera aceasta va rămâne încă multe secole, una dintre cele mai mari creațiuni ale plasticii românești. Talazul de suferință care se sbat în mugurul formei este atât de intens exprimat, atât de profund îngemănăt cu materia, încât sculpturalul este depășit, precum eroii unei drame, de înșuși drama destinului lor.

De aici încolo sufletul artistului nu se va mai dăruie decât viziunilor interplanetare și zeilor: «Beethoven», «Shakespeare», «Ibsen».

«Tolstois», «Lukiano»; apoi «Zeul războiului», «Zeul Pans», «Zeita nopții», «Cugetarea» și a cele «Himere» care n'au comparativ în toată plastică lumii. Nimic afară de opera marelui Eminescu nu stă în înălțime alături de valoarea acestei viziuni de proporții cu adevărat cosmice.

Estetica idealistă, din unghiul de vedere al căreia fenomenul creației se cerea desătușat de pământesc, primește în opera lui Paciurea adâncimi și perspective, ale cărei margini se pierd pentru ochul comun. În arta noastră cultă Paciurea n'are înaintași. Apropiind concepție formală superioară cu principiul genic autohton, Paciurea a făcut și el drumul înapoi spre concepția plastică populară. Acolo a găsit toate elementele necesare spiritualizării unui subiect.

Ideile școlii romantice sunt astfel altoite la materia unui stil românesc, care primește din această operație proporțiile mari ale creației. De pe plan decorativ, stilul popular face un salt în opera lui Paciurea, păstrându-și toate arhitele de fond și se realizează în opere de valoare universală.

Paciurea n'a căutat să illustreze legende sau basme, fiindcă el a înțeles că esența artei nu e subiectul, ci principiul estetic prin care este exprimat.

Stilul paciurean poate fi definit, urmărind traectoria dinamică a sentimentului care crește între om și spațiu, străbătând condițiile materiei, pe care Paciurea a reușit într'adevăr să și-o apropie și s'o supună temperamentului său cu o putere demnifică. Această descoperire a materiei depășește însăși școala romantică și premerge principiile școlii moderne.

Și totuși acest mare sculptor este încă un izolat al culturii noastre. Poate nu vom fi crezuți, dar operele lui mai dormitează și azi în ipsosul provizoriu, înbrăcămintea simplă și nedurabilă, pe care neajurata viață a lui Paciurea n'a izbitut și o transforme în bronzuri. Timpul, cu înecineala lui, cu rugina anilor și cu prafurile, crește peste amintirea lui Paciurea ca un văl dureros, ca o continuitate a acestui destin închinat durerii.

Avem însă credința că se apropie un moment în care geniul lui Paciurea va birui. Va fi în acel ultim ceas în care se vor verge toate urmele falsului nostru romantism. Din molozul decadențismului, opera lui va străluci atunci ca o piatră rară și cântecul ei va răsună în inimile oamenilor, pe care el i-a cocolit din prea multă dragoste.

Ion Vlăsia

INSEMNARI

INCREDERE. Evenimentele prin cari am trecut din iunie 1940 până astăzi, cu tot caracterul lor dureros, n'au produs în sufletul românesc demoralizarea la care s'au așteptat vecinii noștri. Se da ca sigur, atât în Budapesta cât și în Sofia ca în urma invaziunii rusești în Basarabia și a concesiunilor ce cu sila neau fost smulse din trupul Dobrogei și Transilvaniei, se va produce o prăbușire internă așa de profundă încât idealurile ungurești și bulgare pe de pune mână pe întreaga Transilvanie și pe întreaga Dobrogea se vor realiza fără dificultăți. Se esenta lipsa de bărbăție de care a dat dovadă conducerea Statului român în ultimii cinci ani de zile și — last but not least — efectele acțiunii subversive străine în sânul unui tineret desorientat.

Mulțarea pământului țării de volnicia străină și martirul celor peste o mie de Români ucși de bandele ungurești în Transilvania de nord, au trezit în sufletul poporului nostru, dela manciator la conducător, o energie reacțivă, o hotărâre neîfrântă de a înlătura toate slăbiciunile și ezitățile, de a concentra și organiza toate energiile pentru afirmarea drepturilor noastre eterne și pentru redobândirea pământului nostru.

N'am renunțat și nu renunțăm la nici o palmă din pământul locuit de poporul românesc. Orietate piecivă ni se vor pune în cale, ori căt unele împrejurări ne vor părea nefavorabile, noi delă calea aceasta a idealului românesc integral nu ne abatem.

Vrem să refacem o Românie, care să cuprindă nu numai hotarele ei din 1918—1940 ci și pământurile acelor frați ai noștri cari până acum au rămas dincolo de aceste hotare. Suntem cel mai numeros și cel mai înzestrat popor din sud-estul Europei: vrem ca statul, pe care-l clădim și care ne va cuprinde pe toți, să poată, prin unitatea rasei, prin sănătața concepțiilor și prin birnicia acestui popor, să înfrunte în viitor orice lovitură ale destinului.

În acest scop e necesară o selecționare pentru posturile de răspundere a elementelor de rasă și tradiționale românești: în sufletul vechicului nu înflorește iubirea de poporul românesc ci numai iubirea de sine înșuși.

De priviri înapoi și de recriminări n'avem răgaz. Suntem în vâltoșagul unui război pentru înșuși existența noastră românească și ne avem fiecare partea noastră de răspundere. Momentul decisiv va veni și vrem să fim gata pentru marea luptă care ne va aduce victoria.

Vasile Stoica

MACEDO-ROMÂNII.

În articolul nostru din frecvinta revistei «Spațiu vital românesc», am avut în vedere numai pe Români din Dacia, cari, în 1918, au izbitut să se întrunească într-o singură organizație de stat. Tema pe care trebuie să se rezume neamul nostru e această regiune, unde blocul românesc e în continuitate geografică și unitar. Nu am uitat, însă, nici străvechile așezări românești din dreapta Dunării, cari au avut un rol așa de important în trecut. Voiăm să le închinăm câteva pagini în numerele viitoare. Evenimentele recente din Peninsula Balcanică s'au precipitat și puterile învingătoare au intenția să creeze noi împărțiri teritoriale sub diverse suveranități. În situația schimbată, e firesc ca și Români din dreapta Dunării să sperie în realizarea aspirațiilor lor, nerănit în seamă până acum. Și ei au dreptul la o viață națională și la un spațiu vital al lor, fără să mai fie așezări unor stăpâniri străine. Conferința din Viena, care studiază noua organizare a regiunilor balca-

nice, desigur va lua în considerare cererile fraților macedoneni de a li se atribui ținutul Pindului, ca o organizație autonomă. Le dorim din toată inima izbândă. Noi nu uităm că Sudul Dunării a fost odată trac, și, pe urmă, latin. Și ne aducem aminte, cu mândrie, și de imperiul Românilor Petru și Ioniță Asan.

BANATUL. Nu ne bucurăm de nenorocirea nimă nui, dar drepturile noastre suntem datori să le apărăm, mai ales când vreau alții să ni le nesocotească. Banatul întreg până la Dunăre ne aparține. El n'a fost recunoscut de Puterile Triplei Înțelegeri, în 1916, când a intrat România în război. În urma armistițiului dela Belgrad, din 1918, Sârbii l-au ocupat militărește, fără să fiină seamă de angajamentele Aliatilor. La conferința de pace, Ion I. C. Brătianu nu a cerut să obțină respectarea tratatului de alianță din 1916 și ni s'a dictat o frontieră de pedeapsă. Noi n'am renunțat, însă, niciodată la drepturile noastre, deși, forțați de împrejurări, ne-am supus sentințele dela Paris. Bănăuțeni, ne-am supus cetera teritoriul atribuit pe nedrept vecinilor noștri Sârbi. Și cererile bănăuțenilor erau ale țării întregi, deși s'au găsit între noi unii prudenți, îmbrățișați de pacifism, gata să renunțe la Torontal. Abia azi se vede cătă dreptate avea Etnia Murgu, când a pornit lupta de apărare a Banatului, prin curățirea lui de elementele alogene. Va suna oare ceasul reîncorporării lui la patria mamă, acum când se creează noi frontiere în Balcani?

LUCEAFĂRUL. Scriitorii din Ardeal au săvârșit o faptă bună, când «Luceafărul» al tinereții noastre.

Au mai încercat și alții să-l treacă la viață, fără să reusească. Deastădată sperăm, că guparea purtătorilor de condei va izbiti să dăruiască neamului un organ de luptă, așa cum a fost revista noastră de altădată. Greutățile începutului vor fi invinse și «Luceafărul» va străluci, desigur, și mai luminos pe cerul culturii noastre, decât cel pe care l'am susținut noi sub stăpânirea străină. D-l Grigore Popa face o justă apreciere asupra «Luceafărului» de odinioară. Dorim ca și «Luceafărul» de azi «să aibă aceeași eredități tare în neam, în țară și în Dumnezel strămoșilor noștri, cum am avut noi ieri veșeli. Dacă va stăruii îndărăptnic pe această linie, va birui și se va împărtăși de bucuria reîntregirii hotarelor. Noului «Luceafăr» iam dat binecuvântarea mea frățească verbal, io dau și în scris. Aduag urarea: Izbândă!

Octavian C. Tăslăuanu

O INIȚIATIVĂ.

Cu robusta hotărâre pe care o clamăm al «Dacia», pornim, asadar, pe linia Neamului și a marilor lui aspirații. Dar flamura noastră, care înalță însemnele idealului, nu se ridică pentru întâia oară în frământul văzduhului. Ea a fluturat veacuri din frământul peste ostile voevozilor, alături de cruce, pentru a fi apoi arborată în inspiratele cronici ale Țării Moldovei. Mai departe a fost purtată de prima generație de latinisțori și, pe rând, de toate generațiile de cărturari ale vechului trecut. E de prisos să mai spunem că flacăra ei a stăruit de atunci pe cerul întunecat al Tranșilvaniei.

Va trebui deci să ne întoarcem către acele solomene figuri ale trecutului nostru, — cu un covârșitor sentiment al regășirii. Căci dincolo de hena și mișmele ultimului deceniu, frunțile lor înalte au împietrit în lumina augustă a perenității.

Zeii ai idealului, marmora albă a statuiilor voastre luminază înainte dramuri și cugete!

Iată pentru ce este cazul să subliniem aci, o inițiativă mai veche a Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat — desigur, cea mai tencinică organizație de presă din țară — și anume inițiativa de a edita o colecție de studii documentare asupra figurilor reprezentative ale literaturii ardelene. Au apărut, până acum, volumele: «Fasite Goldis», de Ion Clopotel, «Ion I. Lepădatu» de Ion Matei, «Din trecural reviztorilor și ziarierilor dela noi» de Roman Giurgarin și «Aurel Muresianu» de Părințele Ioan Georgescu.

Sălinim încă odată răvna pe care d. Dr. Aurel Butanu, fostul președinte al Sindicatului, a deșus-o la conducerea acestei prestigioase instituțiuni de cultură, să ne opriim la tipărițele din «Biblioteca ziarişcă».

VASILE GOLDIS.

Primul număr al colecției «Biblioteca Ziarişcă» este închinat lui Vasile Goldis, una din figurile cele mai impunătoare ale generației uniri. Cărea, scria de d. Ion Clopotel, colaborator apropiat al lui Goldis, — nu vrea să fie decât o «notă introduțivă» la o «voluminoasă monografie pe care i-o datorează neamul». Într'adevăr, în cuprinsul acestor puține pagini autorul se mărginește numai la acțiunea publicistică a lui Vasile Goldis, pusă exclusiv în slujba cauzei naționale. Astfel, eti-torul și zelul conducător al «Românului» ne apare ca un dărz cruciat al marci cauze, în luptă cotidiană a Neamului cu opresiunile misce-lesle ale conationalilor lui Tizza. D. Ion Clopotel ne mai înfățișează în comprehensivale pagini ale lucrării și formațiunea spirituală a omului. Cităm: «Spiritul său de ordine și muncă disciplinată își lua sursele lui din înșuși cultura sa clasică. Goldis era profesor de limba latină și pătrunse întregul sens moralist al operelor marilor literari și bărbăți politici din Roma antică. Cita cu predilecție maxime și sentințele lor, căntându-le aplicarea în direcți-vele curente. Clasicismul nu numai că i-a imprimat siguranța atitudinilor și siguranța concepțiilor, ci l-a obișnuit să-și stabilizeze criteriile de îndrumare a altora».

Acesta a fost Vasile Goldis. Iar pentru a ilustra atât stilul cât și temperamentul vajnicului luptător pentru unire, să cităm un pasagiu din manifestul către popoarele lumii, apă-giat din «Românul» în anul 1918, în perioada revoluționară: «De veacuri elasa oprătoare a poporului maghiar a sfășiat trupul națiunii noastre prin țări străine, iar delă înfăptuirea constituțional-mului fals din 1863 secolul măr-turisit al politicei de guvernământ în statul ungur a fost de-finițarea noastră națională. Prin colonizări fără rost pe pământul strămoși-

lor noștri, prin maghiarizarea necruțătoare a tuturor acelor Români, care au fost nevoiți să aibă raporturi mai neajurate cu stăpânirea maghiară, prin invadarea pe teritoriul românesc a sutelor de mii de slujbași politici maghiari, prin împiedicarea poporului nostru de a-și mulțumi înșuși trebuințele sale industriale — s'au maghiarizat orașele și s'a împeștriat etnicostea teritoriul locuit de națiunea română prin mijloace artificiale și în scopul barbar al nimicirii noastre».

Cum vedem, istoricul manifest al lui Goldis mai pledează o cauză sfântă și dreptă.

Asupra celorlalte volume din «Biblioteca Ziarişcă» vom reveni.

Flaicu Bărna

PROBLEMA TRANSILVANIEI.

În numărul pe Mar-tian al revistei «Transilvania» dela Sibiu, — laudă domnului Ion Breazu pentru prefrumoașa ei înfășurare — domnul profesor Silviu Dragomir publică sub titlul acestor documentar studiu, pe care, având în vedere interesul său actual, îl rezumăm mai jos.

Românii, — spune autorul, — a căror arde de răspândire, cu excepția celor trei județe secuești, cuprinde toată Transilvania, posedă majoritatea absolută, adică 57,8%, din populația acestei provincii, reprezentând 3.207.880 suflete, după recensământul din 1930, într'un total de 5.548.401 locuitori. În schimb, repartizarea Ungurilor, al căror procent e de 24,4 (deci un total de 1.353.276 locuitori), este difuză, în-nlără și chiar sporadică printre masele majoritare românești. Caracterul de înfiltrare tardivă, făcută la adăpostul predominanței politice, pe care au avut-o în trecut, este prea evident. Ungurii dispun de majorități numai în județele Ciuc, Odorhei și Trei Scaune; deși formează în acest teritoriu un bloc omogen, sunt asezati chiar în inima României, la extremitatea răsăriteană a Transilvaniei și deci izolați de teritoriul etnic maghiar.

În urma arbitrajului dela Viena, Ungarii i-au revenit, în Ardeal, după date statistice din 1940, dintr'un total de 5.913.423 locuitori, 1.304.899 Români, (deci 50,1%), 968.371 Unguri (deci 37,2%) și 72.108 Germani, iar nouă ne-au rămas 3.409.834 locuitori, dincire care 2.144.777 Români, (61,8%) 488.679 Germani și 462.422 Unguri (abia 14%).

Din concluziile trase de autor din aceste cifre, reținem că «Românii constitue majoritatea populației în fiecare din cele două jumătăți ale Transilvaniei. Construcția etnică a acestei provincii este în așa măsură caracterizată de predominanța elementului românesc, încât oricum s'ar încerca a se trasa o altă frontieră, pentru a izola pe Secui și pe celălalt Unguri din Ardeal, nu se poate înlătura majoritatea românească nici în ansamblul teritoriului delimitat, nici pe unități geografice sau administrative mai mici. Și deși Ungurii nu se cifrează la mai mult ca 22,4% din întreaga populație a acestei provincii, ei au obținut totuși 41% din teritoriul și 42,6% din populația ei». Iar în ce privește noua frontieră, ea taie, în afară de regiunea secuiască, numai în trup românesc. Dar noua graniță ea lăsat stăpânirii maghiare două blocuri omogene ale Românilor: primul format din populația județelor Maramureș, Năsăud, Satu Mare și Someș cu mai mult de o jumătate milion de suflete românești, bloc mai puternic prin urmare ca toată secuținea, iar al doilea din județele Bihor, Sălaj, Cluj și Mureș cu o populație românească de 650.000 suflete. Aceste mase compacte, care la Nord-est au comunicație directă cu Moldova, iar la Sud-vest se sprijină pe ținuturi curat românești din Ardeal, fiind organice legate laolaltă, nu putea și vor ști să reziste oricărei apăsări ungurești».

LITERATURA

Primul număr al POATE FI noui reviste catolice franceze «Cité nouvelle» aduce între altele un articol, semnat de L. Barjon, despre literatura dirijată. Profund de durerosul prezent, care în Franța cheamă în fața răspunderii atătea culpabilități, L. Barjon atacă literatura de inspirație morbida, la modă în cursul ultimilor treizeci de ani, care a contribuit la desrădăcinarea mintală, mai ales a tineretului. Autorul îl vede pe scriitorul tributar mediului în care trăiește, «stării sufletului și poporului cărui îi aparține și sufletei pe care o respiră», — opera literară fiind reflexul epocii — dar crede că scriitorul are posibilitatea să devină stăpânul societății. Funcția sa receptivă e însoțită de o forță selectivă, capabilă de a-l face mai mult sau mai puțin primitor al valorilor variate, care îi solicită atenția. Gângăviri timide a unui sentiment inerte, el îi poate conferi prestigiul autoritar al talentului. «Ecuu sonor, scriitorul este înșuși o «magie». În concertul lumii, el poate face să se audă o voce, neascultată înainte, pe care s'o împună victorios societății. Dar a recunoaște scriitorului această nobilă misiune, înseamnă a-l pune totodată în fața unei indubitatei responsabilități. «Scriitorul, prin simplul fapt că scrie și că înțelege deci să fie citit, devine răspunzător înaintea societății de influența fericită sau nefastă pe care o exercită». În consecință «oricât de sus ar fi o literatură de schimb, comerțul plasat pe sara valorilor de valoare literară (trebuie să i se dea acest nume — a- daugă autorul) — fiindcă opera literară se vinde și se cumpără» nu poate să separe controlul pe care, în mod legitim, deși cu mijloace diferite, statul trebuie să-l exercite în toate domeniile, din momentul în care un interes general o cere. Statul va trebui desigur să se ferească de orice amestec indiscret sau abuziv într'un domeniu care nu e direct al său, dar el nu poate să se desintereseze de repercutiunile pe care le-ar produce asupra mentalității publice răspândirea cutărei sau cutărei opere».

Intrucât o presiune exercităă din afară asupra scriitorului e imposibilă, L. Barjon crede că soluția acestei probleme o dă disciplina personală a scriitorului, pentru că «în nici un alt domeniu mai mult decât al artei, libertatea nu înseamnă anarhie. Dacă e adevarat că într'un fel, asemenea albinei slurând din floare în floare, scriitorul are dreptul să-și adune miezura din toate sucurile și că nu există obiect pe care să-l numim a priori materie interzisă a inspirației sale, el n'are totuși libertatea de a se lăsa fără control inspirației care-l posedă».

În urma acestor afirmații, concluzia autorului cade drastic: «Piară arta decadenților, dacă cu acest preț putem evita decadența».

